Стратегик ва минтақалараро
Кутубхонаси
тадқиқотлар институти

Миллий Тикланиш

Ўзбекистон Миллий тикланиш демократик партиясининг ҳафталик газетаси | 1996 йил. 24 сентябр | 38 (67)- сон

ФИДОКОРЛИКНИНГ МАЪНОСИ

ПРЕЗИДЕНТ ИСЛОМ КАРИМОВ АНДИЖОНДА ДЕҲҚОНЛАР БИЛАН СУҲБАТЛАШДИ

Ўтмишдан узилиб бўлмайди. Ҳар қанча қилманг, фойдаси йўқ. Ўтмиш дам ўнгингиз, дам сўлингизда пайдо бўлади. Шарпадай доим ёнингизда. Юрагингиздан пичагина нарида юрагингизга ҳамроҳлик қилади. Юрагингизга қулоқ солиб туради ўтмиш. Соя каби ҳамиша ортингиздан эргашади. Ўтмишни унутиб бўлмайди. Чунки унга умрингизнинг энг ноёб, такрорланмас дамлари тўкилиб қолган.

Ўтмиш тошга томган кўз ёшларингиз. Тошга айланган кўзёшларингиз. Бу тош — мангу.

Ҳозир нима ҳақда фикрламайлик, фикримиз ўтмишда туғилади. Ўтмишга қайтиб боради. Ўтмишдан қайтиб келади.

Ислом Каримов Андижон далаларида юриб фидокорлик ҳақида фикрлади.

Далаларда пахта чаман очилган.

Пахта чаманларини кўрмаган, пахта гулини тўйиб ҳидламаган ўзбек йўқ ҳисоби. Лекин сентябрнинг ўртасида бир дала пахтанинг худди келишиб, аҳд қилишиб бирваракай ялпи чаман бўлганлигини илгари ҳеч ким кўрган эмас. Ҳаммамиз бунинг нималигини энди кўриб-билиб турибмиз.

Президентнинг оқ чаман ичра шу чаманни чаман қилган камтар, камсуқум, осуда чеҳраси тандир нон каби иссиқ, сўзлари бўғдой уннинг патиридай тотимли деҳқон билан сўйлашиб туриши — ўзи бир тарих ва тарихда қоладиган манзара. Талантли мусаввир қаламига ташна манзара.

Бу чаман...сизга айтайми, — турган-битгани илм. Турган-битгани ҳикмат. Бу чаман...—деҳқончилик ҳозирги замонда бошдан охир илм ва ҳикмат эканлигини яна бир карра исботлаб турибди.

Бундай ҳосил чаманига илмсиз етишиб бўлмайди. Ўзини жамиятда эркин сезган деҳқонгина шундай ҳосилни яратиши мумкин.

Президент ёнида ўз эркинлигини ҳис қилган, эркинлигининг илмини эгаллаган, ер билан, табиат билан, қуёш ва ой, обу ҳаволар билан илм тилида сўйлаша оладиган деҳқон турарди.

Президент бир унга қаради. Бир пахта чаманига. Деҳқон чаманга, чаман деҳқонга муносиб тушганлигини кўрди.

Шунда унинг ёдига яқин ва узоқ ўтмиш тушди. Ўзбек деҳқонигина эмас, бутун ўзбек миллати пахтанинг қулига айлантирилган замонлар, балки бундан туғилган кўп аламли ҳодисаларни эслади.

Унинг қошида энди тамомила янги одам, янги ер, янги замон бор бўйбасти билан гавдаланиб турарди.

Унинг қошида энди пахтанинг қули эмас, пахтанинг эгаси, ернинг эгаси, ўз ҳаёти ва тақдирининг эгаси сўйламоқда эди. Сўйлаганда ҳам, олдиндан ўргатиб қўйилган сўзларни эмас, ўз тажрибалари, билимлари, ақл-идроки тақозо қилган сўзларни айтар, фикрларида илмга ва аниқ, кўп бора ўлчанган ҳисоб-китобларга суянарди.

Унинг гапларига қулоқ солсангиз, рўпарангизда худди энг замонавий Америка фермери сўйлаётганга ўхшарди.

Ажабо! Беш йилда одам шунчалар ўзгарадими! Шунча янгиланадими одам! Бу китобий, бўялган, безалган, стандартларга мосланган, тўқилган ҳодиса эмас. Уни Президентга кўрсатиш учун ташкил этмаганлар. Бу кўз ўнгимизда рўй бераётган воқеликнинг бир жонли улуши. Яна қандай улуш денг!

У шу ҳафтанинг ўзидаёқ ҳосилни йиғиб-териб олмоқчи! топширмоқчи! сўнг ҳаяллламай шу ернинг ўзига дон сочмоқчи! бўғдой олмоқчи!

Куни кунга, соати соатга, дақиқаси дақиқага ҳисобланган. Граммлар, мисқоллар — сониялар ва дақиқаларга боғланган, ўлчовли, режали.

Баландпарвоз гап бўлиб туюлмасин, назаримда Президент шу тобда ўз орзуларининг рўёбини кўрди, орзулар рўёбга чиқадиган ҳолга дуч келди. Ва шунда у фидокорлик ҳақида сўз юритди.

— ФИДОКОРЛИКНИНГ МАЪНОСИ НИМА? — деди у.

Президент фидокорликни янгича тушунади ва тушунтиради. Ўзбек ерларига, ўзбек деҳқончилик илмига янги технологияларни жасорат билан олиб кириш, экинчиликнинг янги усулларини ахтариш ва топиш ва шулар асосида деҳқончиликни янги сифат босқичига кўтариш, ҳамма нарсаларни чуқурроқ англаш ва ўрганиш, саноатни қишлоққа дадил олиб кириш, ҳар бир иш усулининг қулайлиги билан бирга қийин,салбий жиҳатларини таг-тагигача ўрганиш ва шулар баробарида ҳосилдорликни кўтариш, маҳсулот таннархини камайтириш, ернинг доим унумдор бўлишига эришиш — Президент фидокорликнинг маъносини шу кундалик иш-изланишларда деб билади.

Совет истибдоди замонларида ҳам кўп фидокорликлар бўлган. Тонг саҳардан қоронғу кечгача қора тер тўкиб эвазига ҳеч ваҳога эга бўлмаслик ҳам фидокорлик эди. Самолётлардан дори сочиб ўтиладиган, дори тушган сувларни ичишга мажбур одамларнинг фидокорлиги ҳам — том фидокорлик эди. Собиқ совет тузуми халқимизнинг фидокорлигидан ўз мақсадларида хўб фойдаланди. Эвазига унга сариқни қолдирди. У фидокорликлар ихтиёри ўзида бўлмаган одамларнинг фидокорликлари эди. Мажбур қилинган, зўрланган одамнинг фидокорлиги ўз ҳаётига татимайди. Ихтиёр ўзида бўлмагач, фидокорлик уни ёлчитмайди. Қанчадан қанча мисоллар бор бунга.

Лекин эркин одамнинг фидокорлиги, ўз эрки, иродаси, ихтиёрига эга одамнинг, ўз мустақил юрти, ватани учун тер тўкаётган одамнинг фидокорлиги — бу бутунлай ўзгача маънавий-ахлоқий ҳодиса.

Президент ана шундай мустақил, эркин, ўз юрти учун доим ҳаракатда бўган инсоннинг фидокорлиги ҳақида сўз юритди.

Юртнинг, элнинг ободлиги шундай фидокорлик билан бўлади.

Фидокорлик баландпарвоз, кўтаринки бир ҳодиса эмас. Балки ишнинг кўзини билиш, ҳаракатдан баракат топиш, кундалик ишюмушларни дўндириб адо этиш, фарзандларни аъло ўстириш, аъло тарбиялаш, ватан хизматига лойиқ қилиб вояга етказиш — булар ҳам ҳар куни ҳар соатда қилинадиган фидокорлик.

Бир тенгдошимни биламан. Қирқ йил канда қилмай ўн тўрт соатлаб трактор минди. Унинг шудгорлаган ерлари, чопиқлари, бажарган ер ишлари агар ёйилса, ер юзига эҳтимол баробар бўлади. У олти ўғил ўстирди. Олти ўғилнинг ҳаммаси ҳунарманд бўлдилар. Ота меҳнатидан ўрнак олдилар. Энг кенжаси деҳқончилик илмини ўрганди. Ўзи пул топди. Ўзи отаси ажратиб берган озгина ерда плёнка остида памидор етиштирди. Ўтган йили илк ҳосилни бозорга май ойида чиқарди. Ҳар тупдан ҳеч бир муболағасиз икки челакдан памидор олди. «Голландия уруғи хўб уруғ экан-да, дада», дебди отасига.

— Голландия уруғи ҳам яхшию, — дебди отаси. — Лекин сенинг ақлинг, ишинг ҳам чакки эмас-да.

Сўнг ўзича ўйлабди: «Қирқ йил минган тракторим энди ҳосил қилди...» У меҳнат, фидокорлик ҳеч қачон зое кетмаслигини назарда тутган эди.

МУҲАРРИР

ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ ТИКЛАНИШ ДЕМОКРАТИК ПАРТИЯСИ РАЁСАТИДА

Яқинда Миллий тикланиш демократик партиясининг Раёсат мажлиси бўлиб ўтди.

Раёсат партиянинг навбатдаги III пленумини 1996 йил 2 октябрда чоршанба куни Тошкент шаҳрида чақиришга қарор қилди.

Пленум кун тартибига қуйидаги масалалар тавсия этилди:

1. Ўзбекистонда ижтимоий-сиёсий, маънавий ислоҳотларнинг чуқурлашуви ва миллий тикланиш.
2. Ўзбекистонда бошланғич таълимнинг такомиллашуви ва унда партия ташкилотларининг иштироки тўғрисида.
3. Сиёсий партиялар тўғрисидаги қонун — партия фаолиятининг ҳуқуқий асоси сифатида.

Партия пленуми Тошкент шаҳар, Навоий кўчаси, 69-уй (Шайхонтоҳур бекати). Қўлёзмалар институти биносида эрталаб соат 10.00да бошланади.

АТОҚЛИ ШОИРА ХОТИРАСИГА

20 сентябр куни Ҳиндистоннинг Ўзбекистондаги маданият марказида Ўзбекистон халқ шоири, халқаро Ж. Неру ва Нилуфар мукофотлари лауреати, атоқли шоира Зулфия Исроилова хотирасига бағишланган кеча бўлиб ўтди.

Кеча Ҳиндистоннинг Ўзбекистондаги элчихонаси ва Тошкент Давлат Шарқшунослик институти билан ҳамкорликда ташкил этилди. Кечада Ҳиндистоннинг Ўзбекистондаги фавқулодда ва мухтор элчиси Бхадра Кумар жаноблари, Ўзбекистоннинг маданий ва маърифий алоқалари миллий ассотсиатсияси раисининг ўринбосари Насиба Иброҳимова, «Саодат» журналининг бош муҳаррири Ойдин Ҳожиева, шоира Зулфиянинг ўғли Омон Олимжонов ҳамда Тошкент Давлат Шарқшунослик институти катта ўқитувчиси У. Муҳибовалар шоира ҳақида қайноқ меҳр тўла дил сўзларини айтдилар.

Кеча самимий, илиқ ва дўстона руҳда ўтди.

Ёдингизда бўлса, ўтган йили опанинг 80 ёшлик муборак тўйини нишонлагандик. Ўшанда опа барча-барчани ҳайратларга солиб, ажойиб бир шеър ўқиб бергандилар... Назаримизда, опа ҳали узоқ умр кўрадигандек эдилар. Ҳали кўп нарсалар ёзадигандек эдилар. Аммо...

Ўлим — бешафқат. Тирик шеърият соҳибасининг жисман мавжуд эмаслигига ишонгинг келмайди... Аммо...

Шукрким, кўнгилга андаккина юпанч, тасалли олиб кирадиган турфа ҳолатлар бор. Айтадиларким, вафотидан сўнг тез-тез йўқланиб, яхши номлар билан эсланиб турган инсон ҳеч қачон ўлмайди.

Ҳиндистон маданият марказида қайғу ва армон, кўтаринкилик ва ҳаяжон чоғишган самимий бир кеча... Биз бу ерда Зулфия опани ёдладик...

Зулфия опа Ҳиндистоннинг яқин дўсти эди, йигирма йил мобайнида Ўзбекистон — Ҳиндистон дўстлик жамиятини бошқарганди.

Зулфия опа хотирасига бағишланган кечани Ҳиндистоннинг Ўзбекистондаги элчиси жаноб Б. Кумар очди. Шоиранинг фарзандлари, яқинлари, шогирдлари иштирок этган кечада ажойиб хотиралар тингланди; шоира шеърлари билан айтиладиган қўшиқлар, «Зайнаб ва Омон» операсидан ариялар янгради.

1981 йилда композитор Рустам Абдуллаев шоир О. Матжон билан ҳамкорликда Зулфия опага бағишлаб «Садоқат» номли опера ёзишган эди.

Хотира кечаси — бари бир, армон кечаси ҳамдир. Биз ҳамиша, эҳтимолки, аксар ҳолларда улуғ зотлар бу дунёдан дорил бақога риҳлат этганларидан сўнггина уларнинг ҳақиқий қадрига ета бошлаймиз. Баайни, шоир айтганидай, «ҳар нарса йироқдан кўринар аён»... Зулфия опанинг шогирдларидан бири Ойдин Ҳожиева ҳасрат ила сўзлаб, жумладан: «Биз ўтган йили опанинг 80 ёшларини қутлаб Аграр дорилфунунда учрашув уюштирганимизда оппоқ кийинган саксон битта қизнинг ҳар бири Зулфия опага биттадан гул тутқазган ва: «Мен фалон ёшингизман», деганди. Э воҳ, балки ўшанда гуллар — йилларни ҳеч бўлмаса юзтага етказганимизда опа ҳали орамизда юрган бўлармиди...» деганида мўъжазгина бўлмада ўтирган аҳли ижодкор бир қалқиб тушгандай бўлди...

Албатта, бундай тадбирни уюштирган, Зулфия опанинг руҳи покларини шод қилган Ҳиндистон элчихонасига, маданият марказига, шарқшунослик институтига, катта раҳмат. Валекин, умид қилардикки, биз ўзимиз ҳам ўз улуғларимизнинг, буюк ижодкорларимизнинг қадрига етсак, мана шу шошқин, талотўпли давримизда бир муддат фурсат топиб, уларни ёдлаб, хотирлаб турсак...

ГУЛЧЕҲРА

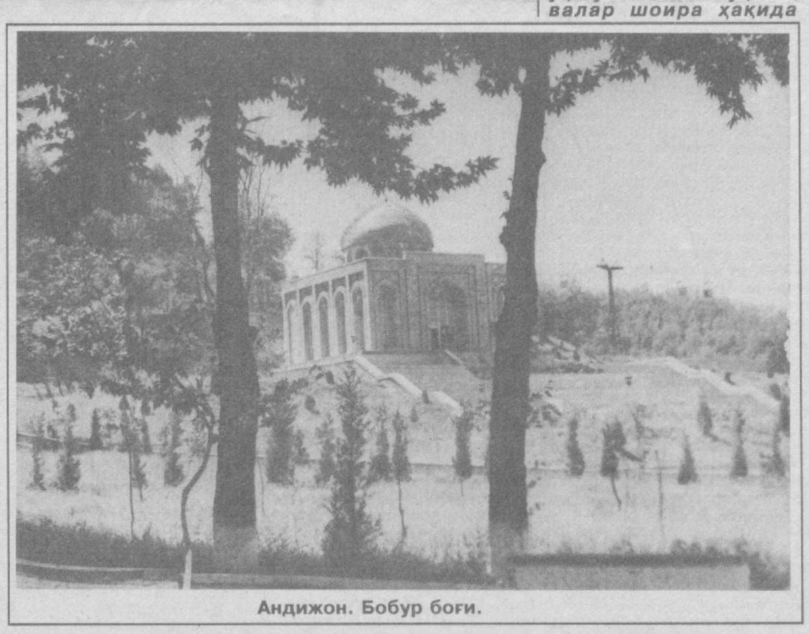

Андижон. Бобур боғи.

"ТУРКИСТОН" ГАЗЕТАСИДА ДЕМОКРАТИЯ ДАРСЛАРИ

Жамият ва инсон учун биринчи даражада зарур бўлган барча ҳодисалар ўз-ўзидан ривожланиб кетавермайди, ўз-ўзидан камолотга эришавермайди, ўз-ўзидан кутилган ва исталган ҳосиллар ҳамда самараларни беравермайди. Жамиятда дунёга келган болани кўчага ташлаб кетиш, туғса бас, ўз-ўзидан йиғлаб-сиқтаб катта бўлиб қолади, деб ўйлаш жуда хато ва ўта зарарлидир. Мустақил миллий давлатнинг жамияти айниқса бундай ўзибўларчилик кайфиятларига берилолмайди. Агар қандайдир нобоп шароитлар таъсирида бундай кайфиятларга берилса, сўнг у ўз мустақиллиги ва миллий суверенитетини қўриқлай олмайди. Бу гаплар тарих синовларидан кўп бора ўтган. Бизнинг миллий давлатимиз бошданоқ Ислом Каримов етакчилигида ҳуқуқий, эркин, миллий демократик жамият, фуқаролик жамияти қуришни ўз олдига бош мақсад қилиб қўйди. Демократия ҳам, эркинликлар ҳам, инсон ҳуқуқлари ҳам, фуқаролик жамияти ҳам ҳаддан ортиқ муҳим ва жиддий ҳодисалар. Халқ улар билан халқ бўлади. Жамият улар билан жамият бўлади. Давлат ва мамлакат улар билан камол топади. Лекин уларнинг бирontaси — на демократия, на эркинлик — ўз-ўзидан кучли, енгиб бўлмас системага айланиб қолмайди. Уларнинг қудратли ҳаракатчан, қобил системага айланишлари учун давлат ҳам, халқ ҳам, ҳар бир ўз давлатини таниган-билган фуқаро ғайрат билан тер тўкиши ва бу йўлда чарчаш нималигини билмаслиги керак. Демократияни давлатимиз қуриб беради, бизнинг вазифамиз давлат кўрсатмаларини бажариб ўтиришдан иборатдир, деган тарзда иш кўриш ёмон хомхаёл ва бепарволикдир. Давлат демократияга шароит яратиб беради. Фуқаролар эса унинг ҳақиқий ғалабасини ва доимий ҳаракатини таъминлайдилар. Президент Олий Мажлиснинг олтинчи сессиясида «ислоҳотлар жараёнида республикада янги демократик сиёсий тузумнинг асослари яратилди», деб хулоса чиқарди. Бу хулосада жамиятимизнинг ҳозирги ҳолати жуда аниқ ифодаланган. Вазифа: демократик тузумни мустаҳкамлаш ва бунинг учун сиёсий ислоҳотларни изчил кучайтириб, бу борада марраларни қадам-бақадам эгаллашдан иборат. Ҳар ҳолда биз демократия, мустақиллик, миллий мафкура, ижтимоий-иқтисодий ислоҳотларнинг шогирд ва ўқувчиларимиз. Тинимсиз ўрганамиз ва ўрганиш баробарида воқеликни ҳаракатга келтирамиз. Президент «давлат ва жамиятни бошқаришда фуқароларнинг кенг иштироки» ҳақида изчил сўз юритмоқда. Демократия ва эркинликларнинг ҳолати ва даражаси шунга чамбарчас боғлиқ.

«Туркистон» газетаси Президент Ислом Каримовнинг сессияда сўзлаган нутқида кўтарилган кўламли ғояларни ёшларга шарҳлаб бериш мақсадида сиёсатшуносларнинг бир қанча чиқишларини режалаштирди ва шу мақсадда ўз саҳифаларида «Демократия дарслари» деган сермаъно рукн очди. Рукнни сиёсатшунос Муқимжон Қирғизбоевнинг суҳбати билан бошлади. («Туркистон», 1996 йил 18 сентябр). Муаллиф жамиятни ривожлантиришда ҳуқуқий ва сиёсий маданиятнинг тутган ўрнига тўхталади. Бу муҳим тушунчаларнинг анча кенг ва тушунарли таҳлилини беради. Муҳими, у сиёсий ва ҳуқуқий маданиятни жамиятни демократиялаштиришнинг асосий кафолати деб тушунтиради. Сиёсий ва ҳуқуқий маданиятлар ўсиб-ривож топиб демократия маданиятига айланади. «Сиёсий маданият қаёқдан пайдо бўлади?» — деб савол ташлайди муаллиф ва бунга шундай жавоб беради: **«Кишилар ўзларининг ижтимоий, иқтисодий, сиёсий манфаатларини ёки имкониятларини рўёбга чиқариш учун амалиётда иштирок эта бошлагандагина уларда сиёсий маданият куртак отиб боради».** Муаллиф бу ишда жамоат ташкилотлари ва сиёсий партиялар ҳал қилувчи аҳамиятга эга эканлигини айтади. «МТ» онгимизни чархлашга хизмат қиладиган бундай чиқишларни қутлайди ва айни чоқда бу ҳаракатга ўз ҳиссасини қўшади.

«МТ» таҳририяти

«МТ»: ВОҚЕАЛАР, ХАБАРЛАР

СОҲИБҚИРОН АВЛОДЛАРИ

Ҳаммамизга яхши таниш бўлиб қолган «Темур тузуклари»дан бир парчаға эътибор беринг: «... икки юз қирқ уч йигитим билан ўн икки минг отлиқ ғаним лашкарини мағлубиятга учратдим ва уларни бир неча фарсанг ергача қувиб бордим».

Табиийки, ҳар бири камида тўрт юз ғанимни мағлуб этишга қодир сипоҳилар мардлик ва ботирликда соҳибқироннинг изидан боришган.

Эл мудом ёвқур ва полвон йигитларини эъзозлаб келган. Ҳатто яқин-яқингача ҳам кўплаб қишлоқлардаги тўйлар кураш мусобақаларсиз ўтмасди.

Мустақиллик шарофати билан маҳалла, қишлоқ микёсида ўтказиладиган мусобақалар мамлакат даражасига кўтарилди. Ёдингизда бўлса, 1992 йили Шаҳрисабзда соҳибқирон Амир Темур хотирасига бағишлаб миллий кураш бўйича халқаро биринчи турнир ўтказилганди. Ниҳоят ўтган ҳафта, аниқроғи 10-13 сентябр кунлари яна Шаҳрисабз шаҳрининг муҳташам «Ҳисор» ўйингоҳида соҳибқирон таваллудининг 660 йиллигига бағишлаб миллий кураш бўйича халқаро иккинчи турнир ўтказилди. Унда ўзимизнинг елкаси ерга тегмаган полвонлар қаторида Туркманистон ва Гуржистондан ҳам вакиллар иштирок этишди.

Мусобақаларнинг мутлоқ чемпиони бўлган ғузорлик Б. Авазовга Президентнинг совғаси «Нексия» автомобили тақдим этилди. Иккинчи ўринни эгаллаган М. Тошевга эса Қашқадарё вилоят ҳокимлиги «Тико» маркали енгил машина ҳадя қилди. Бошқа ғолиб полвонларга ҳам қимматбаҳо совға-саломлар топширилди.

ЎН САККИЗГА КИРМАГАН КИМ БОР?...

Шу куни Мирзо Улуғбек номидаги маданият ва истироҳат боғи ёшлар билан гавжум бўлди. Кўзни қамаштирадиган даражада ранг-баранг либос кийган йигит-қизлар турли қувноқ мусобақаларда иштирок этдилар, шунингдек, турли мавзуларда уюштирилган баҳс-мулоҳазалар ҳам улар назаридан четда қолмади.

Ёшлар бор жойда — мусиқа бор. Боғнинг турли майдонларида, саҳналарида машҳур эстрада юлдузлари қатори ёш ижрочилар ҳам театрлаштирилган томошалар намойиш қилдилар.

Кечга бориб эса энг яхши қўшиқ ва рақслар ижрочиларига, байрам учун энг ажойиб либос тиктириб келганларга махсус мукофотлар топширилди.

Умуман, республика ёшларининг «Камолот» жамғармаси ва пойтахт ҳокимлиги ҳамкорликда ўтказган навбатдаги анъанавий ёшлар сайли кўпчиликда яхши таассурот қолдирди.

ҚЎЛНИ ҚЎЛГА БЕРИБ

Бундан бир муддат муқаддам ўзбекистонлик ҳарбийлардан бир гуруҳи АҚШда бўлиб, ўқув машқларида қатнашгани хусусида матбуотда ўқиб, фахрлангандик. Мана, ниҳоят америкалик ҳарбийлар ҳам юртимизга ташриф буюришди. НАТОнинг «Тинчлик йўлидаги ҳамкорлик» дастурига мувофиқ ўзбекистонлик ва америкалик ҳарбий хизматчилар ҳамкорликда «Ултрабаланс-96» тактик ўқув машғулотларини ўтказдилар.

Жумҳуриятимизда ўтган ушбу машқларда тоғолди шароитларида ҳарбий-тиббий тайёргарлик ҳамда парашютдан аниқ сакраш машқларини бажардилар.

Америка ҳарбий делегатсияси бошлиғи майор Жозеф Фокс: «Машғулотлар самарали ўтди», дея ишонч билдирди.

Айни кунларда иккала мамлакат ҳарбийлари бир ётоқхонада истиқомат қилишиб, бир ошхонадан овқатланишиб, бир ўқув масканида ҳамкорликда машқларни амалга оширдилар.

МЕҲМОН АЗИЗ

Ўтган ҳафта пойтахтимизга Шаҳноз Саидхоним бошчилигида Покистон аёллари делегатсияси ташриф буюрди. Тажрибали журналистлар, рассомлар, шифокорлардан таркиб топган бу гуруҳ билан республика маданий-маърифий алоқалар миллий ассотсиатсиясида учрашув бўлиб ўтди.

Шундан сўнг меҳмонлар турмуш тарзимиз, урф-одатларимиз билан яқиндан танишиш мақсадида истиқомат қилиш учун ўзбек хонадонларига йўл олдилар.

Покистонлик аёллар, шунингдек, қўҳна Бухоро ва Самарқанд шаҳарларини зиёрат қилиш ҳамда баъзи ўзбек миллий маросимларида ҳам иштирок этиш ниятидалар.

Г. МУРОДАЛИЕВА

КОМИЛА АЁЛ

Ўзбек халқининг асл фарзанди, ўзбек маданиятининг намоёндаси Зулфия хоним Исроилованинг вафоти мени чуқур қайғуга солди. Унинг ёрқин шеърияти ватанпарварликнинг, дўстлик ва биродарликнинг, ҳаётсеварликнинг, Аёл қалби гўзаллигининг ноёб қўшиқлари эди. Унинг сермазмун ва қизғин адабий фаолияти Ўзбекистон маданий ҳаётини бойитган, қардош халқларнинг ҳам бебаҳо мулкига айланган, бутун дунёда шуҳрат қозонган. Бизнинг серташвиш, курашларга тўла давримизда у авлодларга бунёдкорлик руҳий-маънавий камолотини васият қилди. Мен шахсан суҳбатларига сазовор бўлганим, Ҳиндистоннинг улкан дўсти, буюк арбоб — Зулфия хонимни йўқотишдан беҳад изтиробдаман.

Аллоҳдан унга раҳматлар бўлсин!

И.К.ГУЖРАЛ,
Ҳиндистон ташқи ишлар вазири

ЗУЛФИЯ — МЕНИНГ АЛКА КУМАРИМ!

Ҳиндистонда Осиё ёзувчиларининг анжуманига келганида Зулфия менинг меҳмоним бўлди. Ана шунда ўртамизда мустаҳкам дўстлик туғилди. Бу дўстлик мен Ўзбекистонга ташриф буюрганимда яна ҳам чуқур илдиз отиб, гўзал мевалар берди. 1961 йили мен Зулфия хонадонида бўлдим. Унинг бир неча шеърларини панжоб тилига ўгирдим, у эса менинг байтларимни ўзбекчалаштирди.

Яна илҳом шавқида юрак
Сўз излайди ёниқ, беором...

Ўзбекча сўзлар, панжоби оҳанглар бир сатрга тизилиб, илҳом шариллаб, дўстлик ҳақида гўзал бир достон ёздим.

Тошкент билим юртларидан бирида адабий учрашув бўлди. Биз ўз шеърларимизни ўқидик. Мен бухороча зардўзи дўппи кийиб олган эдим. Зулфия қулоғимга шивирлади:

— Ёраб, сен ўзбек гўзалига ўхшайсан, Амрита!

Эртаси куни биз атлас тўқувчи қизлар даврасида бўлдик. Бизга шоҳи рўмоллар туҳфа қилишди. Шоҳи дуррача ўраган Зулфияга қараб мен ҳам лутф қилдим: — Зулфия, сен панжоб гўзалининг ўзи бўлдинг-қолдинг!

Зулфия мени ўзбекчалаб Амрита хоним деб атай бошлади. Сўнг исмимнинг маъносини билгач, мени Ўлмас хоним деб юритди. Мен «зулф» сўзининг ҳиндчада Алка Кумари маъносини билдиришини айтиб, дугонамни Алка Кумари деб чақира бошладим.

Бизнинг дўстлигимиз икки шоиранинг, икки тилнинг, икки элнинг чинакам дўстлиги, дилга яқинлиги тимсоли эди.

Менинг Зулфиям — Алка Кумарим хотирасига хайру дуолар бўлсин дейман.

Амрита ПРИТАМ,
ҳинд шоираси

Жаноб И.К.ГУЖРАЛ ва А.ПРИТАМ сўзларини «МТ»га Ҳиндистон элчихонаси лутфан тақдим этди.

ШАРҚ СИЁСАТИДА ИСТИҚЛОЛ

ЎРНАК

БАҒРИ КЕНГЛИК МАДАНИЯТИ АКС САДОСИ

Йигирманчи асрнинг ўнинчи йиллари охирларида Шарқ мусулмон мамлакатларида миллий озодлик ҳаракати ва миллий тикланиш даври бошланди.

1919 йил Афғонистон Буюк Британия империяси кишанини синдириб чиқиб, расман мустақилликка эришди.

Истиқлол ёруғлигида катта ислоҳотларга қўл урилди. Лекин афсуски, уларни амалга оширишда мамлакатнинг объектив шарт-шароити миллат руҳияти, халқ онги даражаси, диний ва мазҳабий ақидалар, урф-одатлар эгаллаган ўрин назарда тутилмади. Давлат ўз ташкилотларини ҳуқуқий пойдевор асосига қурмасдан, қуролли кучларни янги замон талабига мувофиқ ташкил этмасдан иш бошлади. Халқаро миқёсда ташқи сиёсат бўйича мувозанатни сақлай олмади. Натижада ташқи душманлар ички реаксия кучлари билан бирлашиб, истиқлол ютуқларини оёқ ости қилиб, жуда ёмон фожиали оқибатларга олиб келди, ўн йиллаб ўлкани тараққиёт карвони билан ҳамнафас бўлиб илгари силжиши учун имконият бермади.

Шунингдек, 1978 йил савр ойида юз берган ўзгаришдан кейин, ҳоким партия раҳбарлари томонидан илгари сурилган волюнтаризмга асосланган радикал сиёсат, ундан ҳам ёмонроқ оқибатларга олиб бориб, чет эл қўшинларининг бостириб келиши натижасида бутун мамлакат уруш оловида ёнди. Ва ҳозирда ҳам жиҳодий ташкилотлар ҳокимиятга даъвогар бўлиб турган бир даврда уруш ўти сўнмай, унинг алангалари кун сайин кучайиб бормоқда.

Биринчи жаҳон урушида усмонийлар давлати катта инқирозга учраб, ҳозирги Туркия ҳудудидаги айрим шаҳарлар, иттифоқдошлар томонидан босиб олиниб, мазкур давлат жаҳон харитасидан ўчирилиш хавфини бошидан кечирган эди.Аммо Туркия ватанпарварлари Мустафо Камол Отатурк раҳбарлигида, мисли кам кўрилган фидойилик билан мамлакат бутунлигини сақлаб қолиб, 1923 йилда ҳозирги Туркия республикасига асос солдилар. Давлатнинг ташқи сиёсат салоҳияти ва жамиятнинг ички тизимларини замонавийлаштириш соҳасида кенг кўламли фаолият олиб бориб, жуда кўп сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий ислоҳотларни амалга оширдилар.

Миср Араб Республикасида миллий озодлик ҳаракати 1919 йилда Буюк Британияга қарши қўзғолон билан бошланди. 1945 йил Миср Араб мамлакатлари жамоасига кириб, 1952 йил ҳозирги Миср Араб Республикасига асос солинди.

1857 йилдан бошлаб Буюк Британия мустамлакасига айланган Ҳиндистонда Маҳатма Ганди ва Конгресс партияси раҳбарлигида Ҳиндистон ниҳоят 1947 йилда мустақилликка қадам қўйди. Лекин ҳинд ва мусулмонлардан таркиб топган мазкур партия раҳбарияти ўлка бирлигини сақлаб қолишга муваффақ бўла олмади. Кўп йиллардан буён экилган диний низолар ва мазҳабий таассуб уруғлари ўз аччиқ самарасини бериб, бобурийлар даврида ягона, яхлит буюк давлат бўлган Ҳиндистон, диний ва мазҳабий ғоялар асосида Покистон ва Ҳиндистон давлатларига бўлинди. Кейинроқ Покистон ҳам турли зиддиятларга дош беролмай икки мустақил давлатга парчаланди. Ўша даврлардан қолган тубсиз келишмовчиликлар, ҳозирда ҳам Ҳинд ярим оролида мукаммал тинчликни таъминлаш йўлида тўсқинлик қилиб келмоқда.

Туркистонда миллий озодлик ҳаракатлари анча олдин бошланиб, чоризмга қарши таҳсинга сазовор фидокорликлар кўрсатган, 1917 йилдан бошлаб эса бу ҳаракат болшевизм истибдодига қарши қаратилган эди. Бу озодлик курашида барча Туркистон халқлари у ёки бу тарзда иштирок этдилар ва у 30-нчи йилларгача давом этиб келди. «Қизил империя» бу озодлик ҳаракатини золимона зўравонлик сиёсати ва қурол-ярoқ билан бостирди.

Шарқий Туркистонда эса бундай ҳаракат қаҳрамонлик достонларини яратди.

Миллий озодлик ҳаракати нафақат Шарқ мамлакатларида балки жаҳон миқёсида мисли кўрилмаган ютуқлар билан ҳамроҳ эди. Унинг ғалабаси натижасида дунёда мустамлакачилик тизимига барҳам берилиб, Осиё, Африка ва Лотин Америкасида жуда кўп мустақил давлатлар юзага кела бошлади.

Ҳар бир халқ ўз иродаси асосида иқтисодий, ижтимоий тараққиёт йўлини танлаб олиш имкониятига эга бўлди ва баъзи мамлакатлар эндиликда юксак тараққиёт поғоналарига кўтарилдилар. Туркистон то 1991 йилгача ҳам мустамлакачиликнинг янги кўриниши бўлмиш сотсиализм ва коммунизм асорати остида қолди. 1991 йилнинг кузига борибгина Марказий Осиёдаги янги ёш мустақил давлатлар майдонга чиқдилар ва дунё уларнинг сиёсий истиқлолини тан олди.

Афғонистонда ушбу ҳаракат турли-туман ва ташқи мураккаб омиллар таъсирида, шунингдек, жамиятни бошқаришда тутилган нотўғри сиёсат туфайли кутилган натижага эриша олмади.

Йигирманчи асрнинг ўнинчи йиллари охиридан бошлаб, саксонинчи йил охиригача Шарқда мустамлакачилик тизимларининг емирилиш даври, капитализм билан сиёсий ва иқтисодий рақобатга тўла ютқазиб қўйган коммунизмнинг емирилиши ва инқирозига уланиб кетди.

Мазкур инқироз оқибатида дунёнинг энг иқтидорли икки давлатидан бири ҳисобланган собиқ Совет Иттифоқи парчаланди.

Бундан ташқари, эски тизим ва тартибларни сақлаб қолиш мақсадида, халқлар мустақиллигига қарши бўлган унсурлар, минтақада тинчликни бузиш учун Тожикистон фожиасини юзага келтирдилар.

Қора кучлар шундай бир оқибатни Ўзбекистон ва бошқа қўшни давлатларда ҳам юзага келтириш ниятида эдилар ва шундай шум мақсадга эришиш учун барча имкониятлардан фойдаландилар. Ўш, Фарғона ва Паркент ҳодисалари ва шу каби бир қатор можароларни келтириб чиқаришдан мақсад, бутун минтақада барқарорликни бузиб, эркин қўшни давлатларнинг ҳар бирини ўз қонига қовуриб, уларни туганмас кулфатларга ғарқ этиб, ҳақиқий мустақиллик йўлидан қайтариш эди.

Лекин Ўзбекистон давлати ўз Президенти раҳбарлигида тарихий тажрибаларга асосланган қатъий сиёсат олиб борди ва бундай ёвуз режаларни пучга чиқарди. Душман қақшатғич зарбага учради.

Ушбу миллий сиёсатнинг асосий принсипларини ишлаб чиқишда, биринчидан, жаҳон мамлакатлари ҳаётида кўрилган сиёсатлар, босиб ўтилган йўллар, амалга оширилган ислоҳотлар ва улардаги камчиликлар бирма-бир текширилиб, ҳар биридан керакли хулосалар чиқарилди.

Иккинчидан, мазкур сиёсат фақат шу кунни, фақат Ўзбекистоннигина назарда тутмайди, балки келажакда барча қўшни давлатлар, барча Марказий Осиё ва жаҳон давлатлари билан миллий манфаатлар асосида бўлажак муносабатларни ҳам назарда тутади. Бу сиёсатнинг асосий тамойиллари Ўзбекистон Конститутсиясининг 17-моддасида ва Президент Ислом Каримовнинг қатор китоблари, рисолаларида муфассал шаклда баён этиб ўтилгандир.

Мазкур сиёсатнинг амалий аҳамияти: ҳаммадан аввал Тожикистонда юз берган даҳшатли қон тўкиш ва биродаркушлик фожиасига хотима бериш учун, Ўзбекистон давлати биринчи бўлиб ўз амалий таклифларини ўртага ташлади. Ўзбекистон Президентининг БМТ бош котиби Бутрос Бутрос Ғолийга ёзган мактублари, давлат ташрифлари жараёнида масалани тинч йўл билан ҳал қилиш таклифларини ўртага қўйгани, Тожикистон халқига юборилган инсоний ёрдамларини ҳал қилиш учун муҳим туртки бўлди.

Худди шунингдек, Афғонистонда 18 йилдан буён тўхтовсиз давом этиб келаётган қонли урушни тўхтатиш йўлида, томонларни келиштириш ва бошқа муҳим қадамлар ташлаш ташаббуслари, БМТ Бош котибига ёзган хатлари, Бош ассамблеяда сўзлаган нутқи, ЭКО халқаро ташкилоти раҳбарлари йиғилишида берган баёноти, Европа ва АҚШда сўзлаган нутқларида ўз ифодасини топди ва жаҳон жамоатчилиги эътиборини шу муаммоларга тортди.

«Туркистон — умумий уйимиз» шиорини ўртага ташлаб Марказий Осиё ёш мустақил давлатларини бирлик, аҳилликка, иқтисодий ягона макон яратишга чақирди.

Бу интилиш Туркистон халқларининг асосий манфаатларини ифодалагани учун, улар орасида қадимий дўстлик ва биродарликни мустаҳкамлаш, ўзаро иқтисодий муаммоларни ечиш, миллий-маданий алоқаларни тиклаш учун жуда қулай шароит яратиб, одамлар қалбида меҳр-оқибат, биродарлик туйғуларини уйғотиб келмоқда. Марказий Осиё мамлакатлари ўртасида имзоланган бир қатор ҳужжатлар, матбуотдаги ёркин дўстона руҳдаги чиқишлар, Амир Темур 660 йиллигини нишонлаш арафасида Қозоғистон ва Қирғизистонда ўтказиладиган тадбирлар, ушбу интилишларнинг амалий изҳорларидир. Давлат раҳбарининг Европа, Осиё, АҚШ мамлакатларига расмий ташрифлари, Европа Иттифоқи билан имзоланган шериклик ва ҳамкорлик шартномаси, Ўзбекистон давлати эътиборини халқаро миқёсда юксак ўринга кўтаради.

Мазкур шартнома бир неча муҳим давлатлар қаторида Ўзбекистонга берилган катта ва жуда аҳамиятли имтиёздир. Шунинг учун Ғарб матбуоти сиёсий шарҳловчилари буни ёш давлат дипломатиясининг улкан ютуғи бўлди деб баҳоладилар.

Давлат раҳбарининг АҚШга қилган 7 кунлик давлат ташрифи мустақил Ўзбекистон сиёсий ҳаётида ўзига хос ўрин тутади. Мазкур ташриф иккала томондан беш йилга яқин муддат ичида кўп қиррали музокаралар натижасида амалга оширилди. У Ўзбекистоннинг дунё мамлакатлари орасида тутган мавқеини мустаҳкамлади.

Сиёсий нуқтаи назардан ушбу ташрифнинг аҳамияти шундан иборатки, Ўзбекистон раҳбарияти АҚШда камдан кам қўлланадиган удум «Full military honors» (Мукаммал аскарий ташрифот) билан кутиб олинди. Ушбу ташрифотга биноан АҚШнинг энг буюк сиёсий ва ҳарбий давлат арбобларининг абадий ётар жойи бўлмиш Арлингтонда аскарий маросим билан гулчамбарлар қўйилади, эҳтиром аломати сифатида замбараклардан 21 маротаба ўқ узилди. Эҳтиром гвардияси 1776 йилда жорий этилган махсус ҳарбий либосларда ҳурматли меҳмонларни кутиб олади.

Мазкур тантанали маросимдан кейин «Оқ уй»нинг жанубий томонидан президент Билл Клинтон Президент Ислом Каримовни самимий кутиб олди, у билан дўстона суҳбатлар ўтказди, эъзоз-икромлар кўрсатди.

Ушбу ташрифнинг аҳамияти қуйидагиларда кўринади:

Президент И. А. Каримов АҚШдаги учрашувлари Ўзбекистон дипломатияси учун улкан сиёсий муваффақиятдир, Ўзбекистон миллий мустақилликни мустаҳкамлаш йўлида ўзи учун бошқа дўстлар қаторида йирик, ишончли, қудратли иттифоқдош топишга муваффақ бўлди.

Ҳар икки томон учун иқтисодий томондан жуда катта манфаатли ҳисобланган шартномалар имзоланди. Ўзбекистондаги бепоён ер ости ва усти бойликларни ишлаб чиқариш учун АҚШ катта сармоя маблағлар ажратишни ўз устига олди, чунончи, нефт, газ ва олтин саноатини ривожлантириш юзасидан муҳим шартномалар имзоланди. Мазкур шартномалар асосида Американинг замонавий техникаси ўлкага кириб келди, Ўзбекистонда саноат ривожланиши ва жаҳон талабларига мос келадиган маҳсулот ишлаб чиқариш учун шароит яратиб беради.

АҚШ билан келишувлар, музокаралар, битимлар, Марказий Осиё Ўзбекистонда хавфсизликни таъминлаш, Ўзбекистон қуролли кучларини замон талаблари даражасига кўтариш йўлида ҳам катта имкониятлар яратади ва муҳим стратегик аҳамият касб этади.

АҚШ билан ҳамкорлик илм-фан, технология соҳасида етук миллий кадрлар тарбиялаш, жаҳон бозорига чиқиш, наркобизнес ва терроризмга қарши кураш олиб боришда ҳам жуда катта қулайликлар туғдиради.

Бу ўринда шуни ҳам эслатиб ўтиш лозимки, АҚШ ва Европа иттифоқи билан ҳамкорлик, дўстлик муносабатларини ўрнатиб мустаҳкамлаш, ҳар бир давлат учун ҳам осонликча, ўз-ўзидан муяссар бўлавермайди. Ўзбекистон ўз геополитик мавқеи, моддий бойликлари, меҳнатсевар ижодкор халқи, тинчлик ва барқарорликнинг гарови бўлмиш ички ва ташқи сиёсати боис, ушбу муваффақиятга эришди.

Ўзбекистон ва АҚШ орасида дўстлик ва ҳамкорликнинг мустаҳкамланиши, ҳар иккала мамлакат учун ҳам хайру баракот омили бўлиб хизмат қилади. Жанубий Кореянинг иқтисодий тараққиёт йўлини кутилмаган сурат билан босиб ўтиши, Шимолий Кореяга нисбатан бекиёс фаровонликка эришгани, Ғарбий Германиянинг собиқ Шарқий Германияга нисбатан мўъжизавий олға кетиши, шу каби бошқа айрим дунё мамлакатларининг оз муддат ичида энг ривожланган мамлакатлар қаторидан ўрин олишида тан бермоқ керакки, АҚШнинг илмий, иқтисодий ёрдами ва қўллаб-қувватлаши жиддий омил бўлди.

Ўзбекистон двлати 5 йил муддат давомида тез суръатлар билан ўсди. Ўзбек модели деб аталган ижтимоий-иқтисодий тараққиёт йўсини жаҳон миқёсида катта эътибор касб этмоқда.

Швейцария, Олмония, Франсия, Индонезия, Австрия, Россия сингари мамлакатларда нашр этилган Президентнинг китоблари ва уларга жаҳон матбуотининг сиёсий шарҳлари, Ўзбекистонда ўсиб бораётган иқтисодий, сиёсий тафаккурга ҳам берилган юкори баҳодир.

Энди бир ўринли саволга жавоб бериш лозим бўлади. Ўзбекистон мустақиллиги Шарқ мусулмон мамлакатларида бошланган миллий озодлик ва миллий тикланиш ҳаракати билан қандай муносабатда?

Бу борада қатъийлик билан айтиш мумкинки, Ўзбекистон мустақиллиги, Шарқдаги иқтисодий, сиёсий истиқлол ҳаракатининг узвий бир қисмидир. Мазкур ҳаракатда мустамлакачилик қолдиқларига барҳам бериш, миллий тикланиш жараёнида, руҳий ва маънавий асоратни тугатиш, асосий ўрин тутади.

Ўзбекистон давлати шу ғоялар билан қуролланган ҳолда мустақилликнинг биринчи кунидан бошлаб ўз қарорлари, фармонлари, қонунлари ва қонуний актлари орқали тоталитар тузум қолдиқларига барҳам бериш, миллий ва маънавий қадриятларни тиклаш йўлида дадил қадамлар қўйди ва улкан муваффақиятларга эришди.

Ўзбекистон давлатининг яна бир катта ютуғи — айрим мамлакатларда юз бериб ёмон оқибатларга олиб келган сўлчиликлар, инқилобий сакрашлар, маҳаллийчиликлар, уруғчилик, мутаассиблик, волюнтаризмга мутлақо йўл қўймади ва бутун Марказий Осиё минтақасида тинчлик ва барқарорликни сақлаб қолишда қоядек мустаҳкам турди.

Ҳозир мустақил Ўзбекистонда турли миллатларга мансуб, турли тилларда сўзлашувчи халқлар тенг ҳуқуқлилик билан бир аҳил оилага бирлашиб меҳнат қилмоқдалар. Шунингдек, турли дин ва мазҳаб тарафдорлари ҳеч қандай истисносиз ўз ибодатхоналарига бориб диний ва мазҳабий маросимларни эркинлик билан бажариб келмоқдалар. Ўзбекистонда бошқа миллатлар тили, маданияти, урф-одатларини камситиш ёт ҳодиса. Ўзбеклар бағри кенг халқ бўлиб, тор дунёқарашдан узоқ бўлганликлари учун уларда миллий, диний ва мазҳабий таассуб кўзга ташланмайди.

Албатта, бундай кенг қарашлар ва олий инсоний фазилатларга эга бўлиш, бирданига ўз-ўзидан туғилавермайди. Уларнинг илдизи миллатнинг узоқ ўтмиши, босиб ўтган тарихий босқичларига бориб тақалади. Миллатлар маданият ва маънавиятнинг бундай кўринишларини уларнинг миллий қадриятлари ва маънавий бойликларига асос солган ўз ота-боболаридан мерос қилиб оладилар. Бундан кўп асрлар муқаддам Ўрхун хатларида, Юсуф Хос Ҳожиб,Аҳмад Югнакий, Хожа Аҳмад Ясавий, Алишер Навоий, Мирзо Бобур каби буюк шоирларнинг асарларида бундай фазилатлар кенг кўламда тарғиб қилинганлигини кўриш мумкин. Лоақал Навоийнинг машҳур бир ҳикматини олинг. У олам аҳлига қаратиб бундай хитоб этган эди:

«...Олам аҳли
билингиз-ким,
иш эмас душманлиғ,
Ёр ўлунг
бир-бирингизға-ким
эрур ёрлиғ иш».

Биз ўзбек классик адабиётининг улуғ мутафаккирлари қолдирган асарларда умуминсоний қадриятлар ва муносабатларга чақирадиган бундай ўгитларни кўп учратамиз. Бу халқ ўзини таассубдан ҳоли қилиш йўлида улуғ маърифий ишларни ҳамиша амалга ошириб келгандир. Бунинг амалий натижасини ҳозирги Ўзбекистон жамиятида ҳар томондан кўриб турибмиз. Бағри кенглик, бошқа миллатлар ва мазҳаблар эътиқодига ҳурмат кўзи билан қараш, халқнинг табиатига сингиб кетгандир. Шунинг учун, мен таъкидламоқчи эдимки, мустақил Ўзбекистон ўз тинчликсевар сиёсати билан минтақада сулҳу барқарорликни таъминлашнинг асосий омили бўлишидан ташқари, бошқа мусулмон мамлакатлари учун ўзга дин ва мазҳаблар, турли миллатларга нисбатан камситмаслик ва таассубсизлик маданияти билан яхши ўрнак ва мисол бўлмоқда.

Абдулҳаким Шаърий ЖУЗЖОНИЙ

Фалсафий гурунг

КАРОМАТ

Сурат муаллифники

Адабиётни жонидан ортиқ севадиган қўшним эшикдан кираркан:

— Ў, файласуф! Мана буни ўқидингми? — деб хитоб қилди қўлидаги Чингиз Айтматовнинг «Кассандра тамғаси» рўмонини кўрсатиб. — Барча фалсафанг бунда, энди бунда! Мен уни ўқиб йиғладим, аччиқ ҳақиқатдан йиғладим!..

Ҳақиқатни тили аччиқ. Тиғи ҳам. Мен буни рўмонни ўқигач, тушундим. «Қуръони каримда айтилишича, Худо ҳақиқатни кўтариб тоғу тошлар олдига борибди, — Мана ҳақиқат, олинглар! — деб таклиф қилибди у. — Бизга ҳақиқат керак эмас, унинг юки оғир, — деб жавоб берибди тоғу тошлар. Худо ҳақиқатни кўтариб ўсимлик, ўрмонлар олдига борибди. — Мен сизларга ҳақиқатни олиб келдим, олинглар! — Бизга ҳақиқат керак эмас, унинг тили аччиқ, — дебди ўрмонлар. Худо ҳақиқатни кўтариб сув, дарёлар олдига келибди. — Сизларга ҳақиқатни олиб келдим, мана у, олинглар! — Ҳақиқатни тиғи аччиқ, бизга керак эмас у, — деб рад этишибди сув, дарёлар. Шунда Худо ҳақиқатни кўтариб одам олдига келибди. — Сенга ҳақиқатни олиб келдим, ма, ол! — дебди У. Одам охирини ўйламай олибди. Одам ҳақиқатнинг тилига ҳам, тиғига ҳам чидолмайди...

«Кассандра тамғаси» биз ҳақимизда. Биз яшаган давр, биз ишонган эътиқод ва биз сиғинган санамлар ҳақида. Тўғри, ёзувчи барча юкни ўз қаҳрамонларига юклайди. Унда биз очиқ тилга олинмаймиз. Аммо асарнинг бош қаҳрамони ва халқ бошига тушган азоб-уқубатларнинг, ёвузликларнинг сабабчиси бизнинг ўзимиз эмасми?

Давр одамларни эмас, одамлар даврни яратади. Ёр ҳам ўзимга ўзим, ёв ҳам. Ёрман дединг — дунё сенга ёр, ёвман дединг — дунё сенга ёв. Гитлер-сталин даври кишиларнинг дунёга «ёвман» деган даври эди. Улар тор синфий мақсадларни яхши ўзлаштириб олган, ўз моли ва жонини сақлаб қолиш учун баъзан ён қўшниси, дўсти, ҳатто туққанларини ҳам «халқ душмани» деб сотишга шай кишилар эди. Улар бир эмас, икки ҳам эмас, кўпчилик, жуда кўпчилик, яъни «биз» эдик. Рўмонда очиқ таъкидланмаган, аммо бадиий тасвирлар ва қаҳрамонлар ҳаётига сингдирилган аччиқ ҳақиқат мана шу...

Шарқ фалсафасида тақдир ёки қисмат деган тушунча бор. Тақдирдан қочиб қутулолмайсан дейди халқ. Тақдир доимо кишининг олдида юради. У сени юлдуз каби ўзига имлагани имлаган. Уни хаёлдан қувиш ёки тилда рад этиш мумкин, бироқ унинг олдига бормаслик мумкин эмас. Одам, худди Эдип каби, тақдирдан қочиб, аслида эса унга интилиб яшашга маҳкум этилган. Тақдир кишига жон билан, бирга ўтади. Шарқ тафаккури эзгулик ва ёвузликни ҳам қисмат билан боғлайди. Чингиз Айтматов Шарқ фалсафасидаги мана шу фикрларни ўз асарига асосий ғоя қилиб олади.

Гитлер-сталин ёки сталин-гитлер наслдан наслга ўтиб жамланиб келган ёвузликларнинг йиғма тимсоли бўлса, уларнинг даври ана шу ёвузликлари ташқарига пўртанадек отилиб чиққан даврдир. Бу ёвузликлар ва ваҳшийликлар тарихига айланган бўлса-да, улар келтирган азоб-уқубатлар авлодлар, кишилар юрагида ўчмас из, битмас тамға бўлиб қолган. Ҳаётимизда, ён-атрофимизда, кўнглимизда кечадиган ҳар қандай нопок қилмиш, шум фикр, ёвуз ният беиз кетмайди, улар онгимиз, вужудимиз қаърида пайт пойлаб ётади, қулай он туғилиши биланоқ улар борлиғимизни чулғаб, ўй-фикримизга ҳокимлик қилади ва қабиҳ ишларга етаклайди. Мўмин-қобил кишини арзимас баҳона боис ярамас, аблаҳ, ҳатто ёвуз қотилга айланганини ҳаммамиз кузатганмиз. Ҳозиргача руҳшунослар инсон табиатидаги бу мўъжизага асосли жавоб беролмаган. Аммо, Чингиз Айтматов барча руҳшунос-олимларни лол қолдириб, бу ўта сирли ҳолни қисмат билан боғлайди, ҳатто қисматни у осонгина пайқаш, кўриш мумкинлигини «кашф» этади.

Ишонган тузум ва ғоялар ғайриинсоний эканини сезган Андрей Крилсов ердаги ҳаётдан, тўғрироғи эса, фазодан ерга қайтишдан воз кечади. Самовий монах зоҳиран ердан кечган бўлса-да, ботинан ер билан, кишилар билан бирга. Ер қайғуси, кишилар тақдири, айниқса конюхановлар тузуми таъсирида ўзи лабораторияда, ота-она меҳридан, қариндош-уруғ туйғусидан, муқаддас инсоний ҳислатлардан маҳрум қилиб етиштирган кишиларнинг қисмати уни безовта қилади. Изланишлар туфайли у ҳомиланинг биринчи ҳафтасидаёқ гўдакка туғилиши истаги борми ёки йўқлигини, агар йўқ бўлса, аёл пешонасида доғ, тамға пайдо бўлишини кўрсатувчи нурларни кашф этади. Бу аслида кишиларни дунёга келадиган янги гитлер-сталинлардан, демак янги азоб-уқубатлар, қабиҳлик ва ёвузликлардан огоҳлантириш эди. Ёзувчи буни қаҳрамон тилида, инсоният ҳаётини бутунлай ўзгартиришга қодир буюк кашфиёт деб атайди.

Шу ўринда битта ҳаётий мисол келтиришни истардим.

1961 йил апрел ойи эди. Юрий Гагариннинг фазога учганига тўғри келгани учун бу воқеа эсимда қолган. Ўзимга яқин бўлган бир аёл негадир пешонаси қичишини, баъзан эса кечалари ўша жойдан нур таралишини айтганида, бувим, демак ўғил кўрасан, деганди. Ҳақиқатдан ҳам, аёл ўғил кўради, аммо бу бола катта бўлгач, ота-онаси, қариндош уруғлари, хотини бошига шундай қайғулар соладики, инсон боласи бундай бераҳмликларга қодирлигига ақл бовар қилмасди...

Минг афсуски, Филофейнинг кашфиёти ерликлар учун ёвузлик бўлиб кўринади, улар, туғиш-туғмаслик бизнинг хоҳишимиз, аллақандай монахнинг шахсий ҳаётимизга аралашишига йўл қўймаймиз ўлим унга, уни ҳимоя қилаётганларга ҳам ўлим, каби даъватлар билан Роберт Боркни — Филофей қарашларини ҳимоя қилувчи башоратчи олимни — тутиб ўлдиришади. Эзгулик нодонлик туфайли ёвузликка айланади — кети-чети йўқ ёвузликка. Бошқача бўлиши мумкин эмасди, чунки одми кишиларда эзгуликка эргашишдан нодонликка эргашиш кучли. «Одам зотида нодонлик бўлмаганда, — деб ёзган эди Сенека ўзининг машҳур «Камолотга етакловчи мактублар» асарида, — бенуқсон фаришта ва беайб парвардигорларни яратишга ҳожат қолмаган бўларди». Ерликлар тортаётган азоб-уқубатлардан безган, эзгулик истаб қилган ихтироси кишилар нодонлиги туфайли ёвузликка айланганини кўрган Филофей йўқ бўлишни, яъни чексиз бўм-бўшлиққа сингиб кетишни афзал кўради. Ёзувчи унинг бу қарорини Исо алайҳиссаломнинг қатл этилишига қиёслайди. Икки минг йил олдин ҳам кишилар даволанишни исташмаган, аксинча, «шифокор»ни ўз қўллари билан хочга тортишган. Филофей тақдирида, бу сафар фазода, яна ўша фожиа такрорланади. Ҳақ гап: пайғамбарнинг хизматидан кўра қисмати ўхшаш. Самовий монахликка даъвогар Филофейнинг ҳаёти ҳам олдинги пайғамбарлар ҳаётидан, тақдири улар тақдиридан, қисмати улар қисматидан фарқ қилмаслиги табиий эди, чунки ибтидоси аённинг интиҳоси ҳам аён.

Охиратга ишонмайдиган дин йўқ. Уни муҳокама қилмаган фалсафа йўқ. Чингиз Айтматов охиратни бадиий-фалсафий тасвирларга сингдириб, одам, унинг қисмати, эзгулик ва ёвузлик, меҳр-муҳаббат ва бедиллик, муқаддас ва ўткинчи нарсалар ҳақида ўқувчини ўйлашга чорлайди. Ҳамма нарса инсонга, унинг ақл-заковати, борлиққа муносабати, эзгуликка интилиб яшашига боғлиқ. Охират, унинг бўлиш ёки бўлмаслиги ҳам.

Қадимги юнон афсоналарда айтилишича, Апполон Кассандрани севиб қолиб, унга каромат қилиш ҳислатларини ато этган. Аммо Кассандра ўз ваъдасини бузади, бу қилмиши учун уни Апполон жазолайди, яъни унинг кароматига кишиларни ишонмайдиган қилади. Эсхилнинг Агамемнони Трояни енгиб шоҳ қизи Кассандрани асира қилиб қайтади. Агамемнон саройига кирганда, Кассандра, о, ажал яқин, деб қотиллик рўй беришидан огоҳлантирса ҳам, ҳатто «ажал яқин, ана қотил шай» деб фарёд кўтарса ҳам, ҳеч ким унинг гапига ишонмайди.. Аммо, Кассандра каромат қилган фожиа рўй беради. Ким билади, Чингиз Айтматовнинг Филофейи қисмат қонунига мувофиқ эркак ўрнида туғилган Эсхилнинг Кассандрасидир, ахир ёзувчи асарини Кассандра номи билан бежиз атамаган-ку? Филофейнинг охират ҳақидаги кароматига ишонтиришга ҳожат қолмайди...

Виктор АЛИМАСОВ

ПАРТИЯГА ЕТАКЧИЛИК, ФАОЛЛИК, ШИЖОАТ ЗАРУР

Республикамизда қисқа 5 йил ичида иқтисодий, сиёсий, маданий, ва бошқа соҳалардаги ислоҳотлар боис салмоқли ижобий натижалар қўлга кирди.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримов Олий Мажлиснинг олтинчи сессиясида сўзлаган нутқида буни шундай таърифлади: «**...истиқлол биз учун тараққиётнинг бутунлай янги, кенг уфқларини очди. Ўз келажагимизни ўз қўлимиз билан яратадиган бўлдик. Ҳаётимиз ва умумий хонадонимизни миллий манфаат ва қадриятларимизга, умумэътироф этилган демократик мезонларга монанд қилиб қуришдек ноёб ва тарихий имкониятга эга бўлдик. Биз унинг қадрига етишимиз, кўз қорачиғидек асраб-авайлашимиз керак».**

Ана шу демократик ўзгаришлар натижасида мамлакатнинг сиёсий майдонида бир қанча партиялар фаолият олиб бормоқда. Ҳар бир шахс учун хоҳлаган сиёсий партиясига, яъни ўзининг мақсад ва орзулари, умидлари, дунёқарашига тўғри келадиган сиёсий уюшмага аъзо бўлиб кириши, мустақил Ўзбекистон Республикасининг дунёнинг энг илғор давлатларига етиб олиши, халқнинг маънавий-сиёсий онгининг фаоллашувига тўла маънода ҳиссасини қўшиб боришга катта имкониятлар яратилди. Энди аввалги якка партия ҳокимлиги йўқ. Мамлакатда Халқ демократик партияси, Ватан тараққиёти, Адолат сотсиал демократик партияси ва Миллий тикланиш демократик партияси сиёсий ва иқтисодий ислоҳотлар жараёнига ўз таъсирини ўтказмоқда.

Ўзбекистон Миллий тикланиш демократик партиясининг таъсис қурултойи ўтганига бир йилдан ошди. Шу қисқа вақт орасида вилоятлар, туман, шаҳарларда партиянинг ташкилий шаклланишига асос солинди. Ҳозирги кунда Андижон вилоят партия ташкилотига Тўлан Низом, Бухоро вилоятда Тожи Қориев , Жиззахда Ўрол Носиров, Наманганда арабшунос олим Исматилла Абдуллаев, Навоий вилоятида Ўрол Санақулов, Сирдарё вилоятида Акром Каттабеков, Сурхондарёда Бахтиёр Сатторов, Фарғонада Комилжон Мирзаев, Қашадарё вилоятида Самат Шойқулов, Хоразмда Зарифбой Дўсимов, Тошкент вилоятида Асқар Ортиқов, Тошкент шаҳрида Маннон Алиев каби таниқли, фаол зиёлилар Миллий тикланиш демократик партиясининг ишларига етакчилик қилмоқдалар. Улар ўз атрофларига халқ олқишига сазовор бўлган кишиларни бирлаштириб мамлакатимиз олдида турган улкан вазифаларни бажаришда иштирок этмоқдалар.

Ўтган вақт партиянинг истиқбол режаларини аниқлаб олиш фасли бўлди. Партиянинг марказий ҳайъати ўз ишини Миллий тикланиш демократик партияси Дастури ва уставида кўрсатилган ишлар бўйича олиб боришга ҳаракат қилди. Партиянинг Дастурида кўрсатилган асосий йўналишлар — Миллатнинг маънавий бирлиги, Ватан (Туркистон) — ягона оила, Кучли демократик давлат, Миллий қадриятлар, илмий техникавий тараққиёт ва умумжаҳоний интегратсия, Замон кишисини шакллантириш юзасидан бирмунча ишлар амалга оширилди.

Партиянинг Раёсат йиғилишлари ва пленумларида ташаббускорликни ошириш чоралари белгиланди, етилган масалаларни муҳокама қилишга алоҳида эътибор берилди. Марказий ҳайъат пленумида «Миллий тикланиш — истиқлол хизматида» масаласи кўрилди. Яқин кунларда ёшлар маънавияти таълими ҳақидаги масалани муҳокама этиш режалаштирилди. Вилоятлар бўйича айниқса, Сирдарё, Қашқадарё, Жиззах, Наманган вилоятлари партия ташкилотлари, чунончи, Сирдарё вилояти партия ташкилоти ҳайъатининг мажлисларида дастурий йўл-йўриқлар қандай бажарилаётгани кўриб чиқилди.

Қашқадарё вилояти партия ташкилотининг олиб бораётган ташкилий, оммавий, сиёсий ишлари ҳам диққатга сазовордир. Бу вилоятда ҳам барча туман ва шаҳарларда партия ташкилотлари тузиб бўлинган. Вилоят партия ташкилоти ўз ишини аниқ белгиланган режа асосида олиб боради. Партия ташкилотининг раёсат йиғилишлари ,ўз вақтида ўтказилмоқда. Йиғилишларда Миллий тикланиш демократик партиясининг Дастури ва Устави талаблари кенг, таъсирчан тушунтириб борилмоқда.

Партия фаоллари билан иш олиб боришда Наманган ва Жиззах вилоят партия ташкилотларининг ишлари ҳам диққатга сазовордир. Бу ерда «Туркистон — ягона Ватан», «Ўзбекистон — умумий уйимиз» мавзусига алоҳида эътибор берилмоқда. Амир Темурнинг 660 йиллиги муносабати билан тадбирлар ўтказиш мўлжалланмоқда.

Умуман, вилоятларда тарихий маданий қадриятларни халқ онгига сингдириш, «ҳур онг»ни тарбиялашга катта эътибор билан қаралмоқда. Миллий тикланиш демократик партияси фаоллари бу ишларга ўз ҳиссаларини қўшмоқдалар.

Ўзбекистон Миллий тикланиш демократик партияси фаолиятини ёритиб боришда «Миллий тикланиш» ҳафталик газетаси алоҳида рол ўйнамоқда. Ҳозиргача мазкур газетанинг 67 та сони чиқди. Газета жамоаси томонидан тайёрланаётган материалларда партиянинг ташкилий ижодий жараёнлари, юртбошимиз раҳбарлигида давлатимизни мустаҳкамлаш юзасидан олиб борилаётган кўламли ишлар, маънавият ва маърифат, иқтисодий, сиёсий, ижтимоий мавзулардаги ранг-баранг мақолалар қизиқиш билан ўқилмоқда. Мамлакатда ижтимоий фикрнинг шаклланишига ўз таъсирини ўтказмоқда.

Лекин шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, газета саҳифаларида партия ташкилотлари фаолияти мунтазам ёритиб борилмайди. Бунга сабаб вилоятлар ва Тошкент шаҳар партия ташкилотлари фаоллари ўз ташкилотларининг фаолиятлари ҳақида ниҳоятда кам материаллар берадилар. Айниқса, Самарқанд, Хоразм, Навоий, Андижон, Фарғона вилоятлари партия ташкилотлари раҳбарлари вилоятларда олиб борилаётган партиявий ишлар ҳақида муаммоли, таъсирчан чиқишлар қилиб туришлари, айни муддао.

Энди умуман партиямиз олдида турган муаммолар ҳақида гапирадиган бўлсак, тан олиш керакки, Марказий ҳайъат раҳбарларидан тортиб вилоятлар, Тошкент шаҳри партия ташкилотлари раҳбарларида партиявий ишларни юргизишда фаоллик ва шижоат етишмайди. Бу ҳақда Президентнинг Олий Мажлисда сўзлаган нутқида сиёсий партиялар ҳақида гап борганда жуда ўринли танқид баён этилди. Бундан барча партия ташкилотлари етарлича хулоса чиқаришлари лозим. Айрим вилоятларда партия ташкилотчилари замонавий партиявий иш услубларини билмасликлари сезилмоқда. Натижада партия ишлари ўз ҳолига ташлаб қўйилган. Шундай экан, партия ишига қизиқмайдиган кишиларни номигагина ушлаб туришнинг партия учун сира фойдаси йўқ. Бу зудлик билан ташкилий масалаларни кўриб чиқишни талаб этади. Ҳозир Марказий ҳайъат шу масалалар билан шуғулланмоқда. Ундан ташқари Сурхондарё, Хоразм вилоятлари партия ташкилотлари ишига сусткашлик билан қарамоқда. Буларда партия фаолларининг жамоат ташкилотлари билан ҳамкорликда ишлаш тажрибалари етишмайди.

Ҳозирги вақтда партия ташкилотларимизни асосий вазифаси пария Дастуридаги талаб ва вазифаларни бажариш билан бирга Конститутсиямиз, Олий Мажлис сессиялари, Вазирлар Маҳкамасининг Ўзбекистон Республикаси юксалишига қаратилган ҳужжатлари асосида ўз сиёсий тарғиботларини олиб боришдан иборат бўлиши лозим.

Олий Мажлиснинг VI сессиясида сиёсий партиялар тўғрисидаги қонун лойиҳасини умумхалқ муҳокамасига қўйилганлиги айни муддао бўлди.

Бу жамият ҳаётини демократиялаштириш, кўппартиялик шароитида самарали иш юритишда муҳим рол ўйнайди. Энг асосийси, партияларнинг ташкилий, оммавий, сиёсий, маънавий йўналишларини замон талаблари даражасида олиб боришда катта аҳамиятга эгадир.

Яқинда мамлакатимизда «Маънавият ва маърифат» жамоатчилик маркази фаолиятини янада такомиллаштириш ва самарадорлигини ошириш тўғрисида муҳим фармон чиқди. Бу фармонни амалга ошириш — халқимиз орасида маънавиятни юксалтириш, мустақиллик руҳини кўтаришда, одамларни ўзликларини чуқур англашларида, ёш авлодни буюк анъаналаримизга, ота-боболаримиз насиҳатларига содиқ бўлиб, Ватанни, элнинг буюк келажаги учун фидоий инсонлар бўлиб етишишида ғоят катта аҳамиятга эгадир. Шунинг учун халқимиз орасида юксак маънавиятни шакллантиришда Ўзбекистон Миллий тикланиш демократик партияси вилоят, туман, шаҳар ташкилотлари «Маънавият ва Маърифат» жамоатчилик маркази ташкилотлари, «Камолот», «Маҳалла», «Олтин мерос» хайрия жамғармалари ва бошқа жамоа ташкилотлари билан ҳамкорликда иш олиб боришлари мақсадга мувофиқдир. Давримиз шуни талаб қилмоқда.

Тошпўлат ТОШЛОНОВ,
Ўзбекистон Миллий тикланиш демократик партияси марказий ҳайъати раиси ўринбосари

РАҲНАМО ВА ҲОМИЙ

Амир Темур таваллудининг 660 йиллигини бутун жаҳон нишонламоқда. Бунинг ўз сабаби, ўзига хос аҳамияти бор.

Амир Темур билан фақат Ўзбекистон халқи эмас, балки жаҳондаги барча ўзбеклар, шу жумладан туркий халқлар ҳақли равишда фахрланадилар.

Минг шукурлар бўлсин, тарихимизда Амир Темур, Алишер Навоий, Мирзо Улуғбек, Мирзо Бобур, Ибн Сино, ал-Беруний, Хоразмий, Форобий, Яссавий, Нақшбандий, ал-Бухорий, ат-Термизий каби алломаларимиз кўплаб топилади. Мана шу ҳар бири бетакрор сиймолар карвонбошиси ҳазрат соҳибқирон Амир Темур бўладилар.

Амир Темур фақат буюк салтанат тузгани, Самарқанд, Бухоро каби шаҳарлардаги тарихий обидаларни бизга қолдиргани, елкаси ер искамаган саркарда бўлгани учунгина қадрли эмас. Энг аввало ўзбек халқининг номини жаҳон саҳнига олиб чиққан улкан сиймо сифатида ҳар биримиз учун қадрлидир.

Давлат арбоблари, йирик саркардаларнинг тарихий ўрни шундаки, уларнинг фаолияти фақат бир томонлама бўлиб қолмайди. Амир Темур фаолияти жамият ҳаётининг барча-барча соҳаларини қамраб олиши билан диққатга сазовордир. Дейлик, тарихда Александр Македонский, Ганнибал, Сезар, Петр I, Наполеон каби йирик саркардалар, давлат арбоблари ўтган. Буларнинг биронтаси кенг қамров маъносида сиз билан бизнинг фахримиз бўлган Амир Темур ҳазратлари билан бўйлаша олмайди. Эҳтимол, сиз билан биз ҳавосидан нафас олиб турган буюк заминнинг сиру синоати ҳам Амир Темурдек беназир улуғ сиймони етказиб берганида бўлса керак. Ва умид қиламизки, бу замин келгусида ҳам бизларга беҳисоб темурларни етказиб беражак.

Бирон бир халқнинг улуғ фарзандини камситмаган ҳолда айтиш керакки, Амир Темур фақат ўзбек халқининг тарихига эмас, балки бошқа халқларнинг, яъни тараққийпарвар инсониятнинг тарихига номи зарҳал ҳарфлар билан битилган сиймо эканини ҳам айтиб ўтишни истардим. Бунинг теран тарихий илдизлари борлиги ҳаммамизга аён.

Амир Темур бошлаган улуғ ишни Мирзо Улуғбек илми нужум ва давлатчилик соҳасида ривожлантирди. Худди шундай Мирзо Заҳириддин Бобур йирик салтанат юзага келтириб, бетакрор илмий ва бадиий асарлар яратиб, Амир Темур асос солган буюк давлатчилик сиёсатини юксакроқ поғонага кўтарди. Ўрта асрлар Шарқ Уйғониш даврининг икки ёруғ юлдузи — Мавлоно Абдураҳмон Жомий билан Алишер Навоий эса адабиёт соҳасида темурийлар даврининг энг юксак чўққилари бўлдилар.

Бундан шу аён бўладики, агар улуғ бобокалонимиз Амир Темур ҳазратларини улкан чинор сифатида тасаввур қиладиган бўлсак, унинг шоҳ-шабаблари ижтимоий-сиёсий ҳаётнинг барча соҳаларини ташкил этган бўлади. Ўзбекистоннинг бугунги кунда жаҳон ҳамжамиятида барқарор ўрин эгаллаб турганлиги, Ўзбекистон — Марказий Осиёнинг қалби экани эса Амир Темур ғояларининг барқарорлиги, барҳаётлигидан, боқийлигидан ёрқин далолатдир.

Тарихнинг гувоҳлик беришича, Амир Темур ҳаётининг аксарият қисми сафарларда, ҳарбий юришларда ўтган. Бундан қатъий назар, унинг бирон бир машварати алломалар иштирокисиз ўтмаган.

Амир Темурнинг илм-фан, маданият ва санъат намояндаларига ҳомийлиги ҳақида гапирганда, аввало устозларига бўлган муносабатини эслатиб ўтиш даркор. Қани айтинг-чи, қайси бир буюк инсон вафотидан кейин устози пойига дафн этишларини васият қилган? Қарангки, Амир Темур ҳатто қабрда ҳам сиз билан биз учун ҳақиқий инсонийлик тимсоли бўлиб ётибдилар.

Устоз отангдан улуғ, деган нақлга умр бўйи амал қилган, ярим дунёни эгаллаган бўлишига қарамасдан мангу маконини ҳам устози пойида деб билган улуғ сиймонинг илм-фан, адабиёт ва санъат намояндаларига муносабати фақат ижобий бўлиши табиийдир. Амир Темур салтанатидаги асосий идоралар ва мансаблар: яъни аҳли девон, муншийи дарбор ва котиби асрор, имоми жамоат, судури мамлакат, тарих ва солнома ўқувчилар, табиблар, мунажжимлар, Самарқанд фақиҳлари, муҳаққиқлар, муҳаддислар, Қуръон ўқувчилар, воизлар, хатиблар, аҳли китобот ва ёзувчилар, заргарлар, шатранж ўйновчилар, созандалар, наққошлар, ҳайкалтарошлар, боғбонлар бўлганлиги улуғ саркарда дунёқараши қанчалар кенглигидан далолат беради. Амир Темурнинг ҳаттоки лашкарбошилик тажрибаси беқиёс даражага етган бир пайтда ҳам ён-атрофидаги Сулаймон Шоҳ, Қамарий, Сайфиддин, Аллоҳдод, Шоҳ Малик ва Шайх Нуриддин каби яқин кишилари билан маслаҳатлашишни канда қилмаганлиги унинг амалиёт билан назарияни қўшиб олиб борганидан, ҳеч қачон ўзига бино қўймагани, мағрурликка берилмаганидан ёрқин далолат беради.

Амир Темур қароргоҳидан маҳаллий аҳли илм билан бирга ибн Арабшоҳ каби арабийлар, Клавихо каби овруполиклар бошпана топганлиги саркарданинг уламоларни миллатга ажратмаганлигидан далолат беради. Шуниси эътиборга лойиқки, йироқни кўра билган соҳибқироннинг фаолиятига доир қимматбаҳо тарихий асарлар орасида ибн Арабшоҳ ва Клавихонинг тарихий асарлари алоҳида ўрин тутади.

Дарҳақиқат, Амир Темур жаҳоннинг қайси бир мамлакатини забт этмасин, ана шу жойда илм аҳлининг бошини силади. Раиятнинг кўнглига қаради. Бепоён салтанатида тартиб-интизом бўлиши учун ҳаракат қилди.

Кўҳна Шаҳрисабз яқинидаги Хўжа Илғор қишлоғида дунёга келган соҳибқирон заминнинг сайқали — Самарқандни салтанатининг пойтахти этиб танлади ва бунинг ўзига хос сабаблари, Самарқанднинг жуғрофий қулай жойлашганлиги билан боғлиқ аҳамиятлари мавжуддир.

Самарқанд шаҳридаги Темур даврида қурилган тарихий обидалар, кейинчалик Самарқанд, Бухоро, Шаҳрисабз каби қатор шаҳарларда Амир Темурнинг фармони, қолаверса темурийлар томонидан барпо этилган осор-атиқалар Амир Темур сиймосининг маданий-маънавий, меъморий тарихда қолдирган ўчмас изидан ёрқин далолатдир. Амир Темур фармони билан қурилган Тошкент яқинидаги Занги ота ва кўҳна Туркистондаги Яссавий мақбараларининг аҳамиятини ҳам кези келганда айтиб ўтиш керак. Туркистон мулкининг шайхул машойихи Хожа Аҳмад Яссавий

қабри устига тикланган маҳобатли мақбара Амир Темурнинг аҳли шуарога, аҳли уламога кўрсатган ҳимматининг дурдоналаридан бири сифатида мангу салобат тўкиб тураверади.

Амир Темур таваллудига 660 йил тўлди. Орадан шунча фурсат ўтган бўлишига қарамасдан биз осий бандалар Амир Темур буюклигини тўлалигича англаб етганимиз йўқ деб комил ишонч билан айта оламиз. Бунинг ўзига хос сабаблари бор. Яъни инсоният тарихининг муайян босқичларида майдонга чиқадиган Амир Темур сиймосининг сири ва сеҳрини англамоқ учун камида ана шундай салоҳиятга эга бўлмоқ талаб қилинади. Афсуски, Тангри ҳаммани ҳам бундай нодир салоҳият билан сийлайвермайди. Амир Темур сиймосида инсоний фазилатлар билан бир қаторда илоҳий хосиятлар уйғунлашиб кетганлиги учун ҳам ўзбек халқи номини башарият тарихида улкан тутган ва тутаётган буюк халқлар билан ёнма-ён ёзилишини таъминлади.

Бугунги кунда Ўзбекистоннинг пойтахти Тошкент шаҳри марказида Амир Темур ҳайкалининг салобат тўкиб турганлиги, унинг номи билан яқин кунлар ичида тарихий музей биносининг очилиши унинг ғоялари ва бошлаган хайрли ишлари бардавомлигидан нишонадир. Ўзбек халқи бугунги кунда Ислом Каримов етакчилигида жаҳон ҳамжамиятидан мустаҳкам ўрин эгаллаб бораётгани Амир Темур руҳи фақат ўзбекларга эмас, балки мана шу диёрда яшаётган бошқа халқларга ҳам мададкор эканини айтиб турибди.

Зеро, Амир Темур каби улуғ инсонлари, улуғ фарзандлари, буюк давлат арбоблари бўлган юртнинг, эл-улуснинг келажаги шубҳасиз порлоқдир.

Файзулла АЙМОҚ

ЎЗНИ АНГЛАШ ЙЎЛИДА

(Ғайбуллоҳ-ас-Саломнинг «Армон» китобини ўқиб)

Профессор Ғайбуллоҳ ас-Саломнинг илм фидойиси эканлиги кўпчиликка маълум. У киши энди ўз ёшларига, ақлларига, **ақлларига** мос равишда бизнинг давримиз одамларини уйғонишга бошловчи эсселарини тақдим қила бошладилар. «Армон» (1996 йил) шу илинжларнинг дебочасидир.

Бизнинг, жамиятни соғломлаштириш борасида тажрибамиз етишмайди. Жамият ҳам тирик жон сингари вақти-вақти билан даволаниб туришликни тақозо этади. Истиқлолдан сўнг жамиятимизни фундаментал соғломлаштириш бошланди. Чунки «қизил империя» жамиятидан қолган манқуртлик касали янги жамиятимизга раҳна солиши мумкин эди. Ўшанда юрагида иймон нури борлар жамиятимизнинг оёқланиб кетиши учун киришдилар. Ғайбуллоҳ ас-Саломнинг ушбу «Армон» китоби жамиятни соғломлаштиришдаги ана шундай тафаккур чироқларидан биридир.

«Одамзод самода туғилиб, ерда ўлади», — дейди муаллиф. Дарҳақиқат, унинг ҳаёти замин ва самонинг туташ жойида ўтади. Эзгулик нурига тўлиқ қалби ва маънавияти кўкда бўлса, нафс гирдобидаги танаси ва оёғи заминдадир. Шу сабабли муҳтарам инсон гоҳи дилхун бир ҳаёт кечирмиш. Асарнинг «Зокир ва Шокир» дея бошланувчи саҳифалари ҳам раҳмоний, ҳам шайтоний хислатлар эгаси бўлган ҳазрати инсоннинг реал қиёфасини чизиб беради. Ғарб файласуфларидан бири «одамнинг ғаними одамдир» деганда инсонни онгли яшашга чорлаган эди.

Муаллифимиз эса бу ғояни миллийона қилиб «Зокир билан Шокир» тарзида тасвирлайди. Зокирлар ҳам, шокирлар ҳам яқин ўтмишда ўтган бизлармиз. Собиқ СССР империяси давридаги ўша «осуда ҳаёт» бир инсонни икки лагерга бўлиб ташлаган эди. Шу маънода «Армон» китобининг ҳар бир саҳифасида ҳар бир киши ўз қиёфасини кўриши мумкин.

Ғайбуллоҳ ас-Салом «кураш фалсафаси»дан чўчимайди. Фақатгина бу фалсафанинг адолат мезонида бўлишини истайди. Ана шу одамзоднинг яшаши учун кураш фалсафаси муаллифимизнинг бош мавзусидир. Бу фалсафада одамнинг юраги жамиятнинг исканжасига бардош бериши ва барқарор бўлиши шарт, деган ҳикмат устивордир. Илло, муаллифимизнинг ҳукмича, кураш фалсафасида ғолиб эмас, балки ақл муҳтарамдир. Бу — аччиқ ҳаёт йўлининг бир сабоғи.

«Армон» китобининг муайян саҳифалари собиқ империя йиллари ошиғи олчи бўлиб яшаган думбул «қаҳрамонларнинг» психологиясини очишга бағишланган.

Тўй каби анъаналарга муносабат, миллий қадриятлар эҳтироми ва ота-она ҳурмати саҳифалари онгли миллат вакилининг дардли нидосидир. Онгли ва маърифатли бир миллат яқин ўтмишда қандай ва қанчалик топталганини ўқиб «Армон» ўқувчилари ларзага тушадилар. Мухтасар сўз шу.

Мен уруш нималигини яхши биламан. Лекин урушдан-да оғир бир фожиа бор. Бу — манқуртликдир. «Армон» китоби манқуртликка қарши қўйилган бир довон. Уни ўқиш эмас, уқиш лозим.

Ғайбуллоҳ ас-Салом шундай китоблар ёзиб турсин. Бу бизга ўзимизни таниш ва англашда жуда-жуда керак. Бундай асарлар шаклланаётган янги ўзбек жамиятшунослиги учун ғоялар сандиғи сифатида асқотади.

Домланинг сўзига ташна ўқувчи, шогирд фарзандлари кўп. Унинг эзгу сўз, ҳикмат, насиҳатлари дилларга маънавий лаззат бахш этади.

Абдумалик ЁҚУБОВ,
Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат ва жамият қурилиши Академияси бўлим мудири

Изҳорга дил чоғлаган қизлар,
Тилни сўзсиз боғлаган қизлар!

АННЕМАРИЕ ШИММЕЛ,
ГЕРМАНИЯ ФЕДЕРАТИВ РЕСПУБЛИКАСИ

ОНАЛАР

Таниқли олмон исломшуноси ва шарқшуноси, филология фанлари доктори, профессор Аннемарие Бригитта Шиммел 1922 йил 7 апрелда Эрфурт шаҳрида почтачи оиласида туғилган. Аввалига литсейда, сўнгра Эрфурт мактабларининг бирида таҳсил олгач, ўн беш ёшидан араб тилини ўргана бошлайди. Ўн олти ёшида мактабни тугатиб, етуклик гувоҳномасини қўлга олгач, Берлин университетида араб тили ва исломшуносликни ўрганади ҳамда 1941 йилда филология фанлари номзоди илмий даражасини олишга муваффақ бўлади. 1951 йилда Марбургда Дин тарихидан докторлик ишини муваффақиятли ҳимоя қилди.

Ҳозирги кунда Шиммел хоним Кембриждаги (АҚШ) Ҳарвард университетининг ҳинд-мусулмон маданияти бўйича профессори бўлиб хизмат қилмоқда. Бундан ташқари у Нью-Йорк, Лондон, Эдинбург, Анқара университетларининг ҳам фахрий профессоридир. Хоним «Мансур Ҳаллож-ишқ йўлидаги шаҳид», «Ер юзидаги динлар», «Шарқ лирикаси», «Ҳиндистонда Ислом адабиёти», «Мавлоно Жалолиддин Румий», «Исломнинг мистик мезонлари», «Жонон менинг жонимда» каби кўплаб китоблар муаллифидир. Шиммел хоним Оврупадаги энг улкан исломшунос, суфизмнинг энг етук билоғони ҳисобланади.

Қуйида эътиборингизга «Жонон менинг жонимда» китобидан бир бобни жузъий қисқартиришлар билан ҳавола этмоқдамиз.

Қуръони каримнинг 17-сура, 23-24 оятларида таъкидлаб ўтилганидек, ота-оналарини умр бўйи иззат-ҳурмат қилиш мусулмонлар зиммасига юклатилган асосий вазифалардан ҳисобланади. Пайғамбар (с.а.в) ҳадисларида инсоннинг ўз ота-онаси олдидаги бурчларига янада кучлироқ урғу берилган: «Ота-онaларингизга меҳрибон бўлинглар, шунда фарзандларингиз ҳам сизларга меҳрибон бўлади. Хотинларингизга иффатли (покиза) бўлинглар, шунда хотинларингиз ҳам сизларга иффатли бўлғай».

Ота-онасига иззат-икром кўрсатмоқчи бўлган фарзандлар биринчи навбатда оналарига меҳр-муҳаббатли бўлишлари лозим, зеро:

«Жаннат оналарнинг оёғи остидадир».

Ривоят қилишларича, бир йигит Пайғамбар алайҳиссаломнинг олдига келиб: «Ё Расулуллоҳ, менинг яхши муомала қилишимга биринчи навбатда ота-онамдан қай бири кўпроқ ҳақлироқдир? — деб сўради. Пайғамбар: «Онанг!» — деб айтдилар.

— Иккинчи навбатда-чи?

— Онанг!

— Учинчи навбатда-чи? — сўради у йигит.

Расулуллоҳ жавоб қилдилар:

— Онанг!»

Мавлоно Румий ўз маснавийларидан бирида (М. УІ, 3257) шундай ёзади:

«Ҳар бир зот онасига мурувват кўрсатиб, эҳтиромли бўлиши зарур, зеро она Худонинг марҳаматидан баҳрадордир».

Улкан олиму уламоларнинг таржимаи ҳолларида, ҳаёт йўлларида оналарининг алоҳида ўрин тутишлари ажабланарли ҳол эмас, чунки бола туғилгач, камида етти йил давомида ичкарида бўлиб, оналар ва хола-аммалар қарамоғида тарбия топади. Саноийнинг «Жаннат зеб-зийнати» китобига ўхшаш қизлар тарбиясига бағишланган кўпгина китобларда мозийда яшаган улкан олимларнинг бутун мол-мулкини ўғилларига билим бериш йўлида сарф этган оналари ҳамда опа-сингиллари тўғрисида сўз юритилади. Улкан муҳаддис олим Муҳаммад ибн Исмоил ал-Бухорийнинг ҳаёти (870 йилда вафот этган) юқоридаги фикримизга яққол мисол бўла олади. Бироқ кейинги пайтларда пайдо бўлган, «ўз мол-мулкларини акалари учун сарф этиш қизлар зиммасидаги бурчдир» деган нотўғри тушунча илгари пайтлардаги холисона ва беминнат яхши ишнинг бироз бузилган нусхасидир, чунки Қуръони каримда таъкидланганидек, аёллар ўз мол-мулкларини оила учун агар хоҳласалар сарф этадилар, хоҳламасалар сарф этмасликлари ҳам мумкин.

Кейинги пайтларда қанчадан қанча художўй кишиларнинг касалманд оналарини кўтариб, Ҳаж ибодатига Маккага олиб келаётганининг гувоҳи бўлиб турибмиз. Уларнинг бу ишлари турли ғаройиб мўъжизалар содир бўлишига сабаб бўлмоқда. Кўр бўлиб қолган оналарнинг кўзлари очилиб кетмоқда, бемор оналар бедаво касалликларидан фориғ бўлмоқдалар. Бундан ташқари, муқаддас Ҳаж ибодатини адо этган оналарнинг дуолари дарҳол ижобат бўларкан. Кўплаб ҳожи оналарнинг йиллар давомида бедарак кетган фарзандлари соғ-саломат уйларига қайтишганликлари тўғрисида маълумотлар бор.

Ривоятлардан маълум бўлишича, кўплаб олиму уламолар, комил инсонларнинг оналари жуда ўқимишли ва фаол аёллар бўлишган. Бундан, оналари ўқимишли ва фаол аёллар бўлганлиги учунгина фарзандлар ҳам шундай улкан олим, уламо ва руҳоний бўлиб етишгандир, деган маъно келиб чиқмайдими?

Айтишларича, таниқли суфий Мажиддин Бағдодийнинг (1209 йилда вафот этган) онаси жуда кучли табиб бўлган экан. Мажиддин ёшлигида суфийлар ҳузурига шогирд қилиб берилади ва муршид унга холижойларни тозалашни юклайди. Буни эшитган онаси ўғлини бу оғир хизматдан халос этиш учун суфийларга ўн битта қул тақдим этади. Бироқ суфийлар пири муршиди қулларни ортига қайтариб юборар экан, Бегойимга шундай деб ёзади: «Дейлик, сиз таниқли ҳакимсиз. Ҳузурингизга бирор киши келиб, ўт пуфакчалари яллиғланганидан сизга шикоят қилса, заҳар-заққум дориларингизни беморга берасизми ёки уларни бемор ўрнига қуллар ичадими?». Бу энди бир ривоят-ку, аммо коса тагида нимкоса бор деганларидек, буни эшитган киши ўша пайтлардаёқ кўплаб таниқли ҳаким аёллар бўлганлигига амин бўлади. Бу ҳакимлар доривор гиёҳлардан турли ҳабдорилар, кўзга суриладиган малҳамлар ва шунга ўхшаш дори-дармонлар тайёрлаб беришган.

Маълумки, арабий исмларда «Фалончининг ўғли» дегани отасининг номини қўшиб «ибн фалончи» шаклида берилади, бироқ донгдор оналар номи қўшиб айтиладиган исмлар ҳам озмунча эмас. Бунга мисол қилиб XIII асрда Онадулида яшаб ижод қилган таниқли ёзувчи ибн Бибининг исмини келтиришимиз мумкин. Кўриниб турибдики, унинг исмига олима онаси Биби ал-Мунажжиманинг оти қўшилиб, «Бибининг ўғли» деб айтилган.

Баъзи аёллар эса бенуқсон зоҳидона ҳаётлари ила фарзандларига намуна бўлганлар. Шулардан бири шерозлик зоҳид Ибн Кафифнинг (982 йилда вафот этган) онасидир. Ибн Кафиф ёшлигиданоқ қийинчиликларга қарамасдан рўза тутган ва ибодат билан машғул бўлган. Унинг энг юксак орзуларидан бири рамазон ойининг охирида, Қуръони каримнинг илк сураси нозил этилган Қадр кечасида жумлаи жаҳонни ёриштириб юборадиган илоҳий нур, яъни Лайлатул қадрни кўриш бўлган, аммо самовий нурлар жилвасидан баҳраманд бўлиш унга эмас, балки унинг тақводор онасига насиб этган.

Шимолий Ҳиндистондаги машҳур Чиштия тариқати аҳлининг таржимаи ҳолларида ҳам оналар марказий ўринни эгаллайди. Таниқли Қутбиддин Бахтиёр Кокийнинг (1235 йилда вафот этган) Деҳли яқинидаги Меҳровли қишлоғидаги мақбарасини зиёрат қилган киши албатта у зотнинг онаси ҳамда аёл қариндошлари қабрларини ҳам зиёрат қиладилар. Қулободдаги 1338 йили вафот этган машҳур суфий Бурҳониддин Ғариб ҳамда Онадулидаги мавлоно Румий мақбараларини зиёрат қилганингизда ҳам шу ҳол такрорланади, яъни бу зотларнинг аёл қариндошлари ҳам уларнинг ёнига дафн этилган, бу эса машҳур суфийларнинг оналари ва аёл қариндошларига кўрсатилган улуғ иззат-эътибордан дарак беради.

Фаридуддин Ганжи Шакарнинг онаси ҳам ўта художўй ва иймонли аёл бўлгани учун ўғли шундай улкан суфий бўлиб етишган. Бу зот ўзи эришган барча ютуқларга онаси сабабчи эканлигини қайта-қайта таъкидлаган. Унинг ёзишича, бир куни онаси яшайдиган уйга ўғри киради ва бу номаъқул иши унинг кўр бўлиб қолишига сабаб бўлади. Қилган ишидан қаттиқ афсусланиб, нола-ю афғон чеккач, она раҳмдиллик билан уни даволайди. Натижада ўғрининг кўзлари очилиб, соғайиб кетади ҳамда Ислом динини қабул қилиб, қолган умрини мўъминликда ўтказади.

Фаридуддиннинг етук шогирдларидан бири, Деҳлида яшаган (1325 йилда вафот этган) Низомиддин Авлиё жуда кўп вақтини онасининг ҳузурида ўтказган. Тоат-ибодат билан машғул бўлганда онаси уни руҳан қўллаб-қувватлаб турган.

Ривоят қилишларича, ҳар сафар янги ой чиққан кечаларда Низомиддин онасининг оёқларига бош уриб, янги бошланаётган ойда ҳам уни қўллаб-қувватлашини, дуо қилиб туришини илтижо қилар экан, чунки онаси «чеҳрасидан нур ёғилиб турган авлиёсифат аёл, ўз даврининг Робияси, бутун дунё аёлларининг фахр-ифтихори» бўлган экан.

Шимолий Ҳиндистондаги бошқа бир суфийнинг онаси тўғрисида гапиришганда, асосан қуйидаги таажжуб воқеани — кароматни ривоят қилишади: Қурғоқчилик пайтлари Худодан ёмғир сўраб ибодат қилаётганда бу суфий уйидан бир ўрам газмол чиқариб ибодат қилар, шунда дарҳол ёмғир қуйиб юбораркан. Одамлар: «бу газмолнинг сири нимада?» — деб сўрашганда, у: «бу оддий газмол эмас, онамнинг ўралган қўйлаги», — дею жавоб қилар экан. Қодирия тариқати асосчиси Абдул Қодир ал-Жилонийнинг (1166 йилда Бағдодда вафот этган) холаси ҳам шундай назаркарда аёллардан бири бўлган. Бу аёл ҳам ёмғир сўралганда айтиладиган дуони ўқиб ерни супурар ва кўкка қараб: «Худойим, мана мен ерни супуриб-сидириб қўйдим. Энди Ўзинг унга оби раҳматингни ёғдир!» — деса бўлди, дарҳол ёмғир ёғаркан.

Ибн Арабийнинг туққан онаси унинг «маънавий онаси» Фотима бинт ал-Мусаннани тез-тез зиёрат қилиб турганлиги ва унга юксак ҳурмат-эҳтиром кўрсатганлиги андалузиялик бу улкан уламонинг таржимаи ҳолидан бизга маълумдир.

Мусулмон шоирларининг асрлар давомида оналарга атаб битилган ғазаллари, ўзига хос фарзандлик меҳр-муҳаббати ва миннатдорчиликлари ярқ этиб кўзга ташланиб турган қасидалари, шулар қаторида хассос шоир Фирознинг зиндонда ётиб онасига битган ғазаллари ҳамда Иқболнинг онасига бағишлаган марсиялари йиғилиб, тўплам шаклига келтирилса, ажойиб иш бўлурди:

Энди уйда намоз ўқиб, ким йўлимга тикар кўз?
Кимнинг ичи куйгай энди, сал кечикса мактубим.
Қабр бошида ич-ичимдан бўғзимга келар бир сўз,
Хуфтонларга номим қўшиб дуо қилар энди ким?

Форс шоири Ирож Мирзо ҳам (1926 йилда вафот этган) қуйидаги мисраларни онасига атаб битган:

Дерларки: туғилган чоғимда онам
Меҳрини кўксидан сут қилиб берган.
Узун тун ухламай, бешик тебратиб,
Сал кўзи илинса тушида кўрган.
Жилмайиб, оғзини оғзимга қўйиб
Таълим берган экан оғиз очишдан.
Оёққа турғизиб, эркалаб суйиб
Юриш санъатини ўргатган обдон.
Илк бора ай-йа деб, дад-да дебми сиз
Чучук тилларимни айлабсиз бийрон.
То тирик эканман, борлиғимда сиз
Сиз менинг вужудим, жоним онажон.

Биронта покистоний, туркий, арабий ёки форсий оилага бориб қолган (оврупалик) меҳмон уй бекаси, яъни онанинг саводли ёки саводсизлигига қарамасдан оиланинг бутун юмушларида раҳбарлик қилишини, фарзандлар эса министр ёки профессор эканлигидан қатъий назар, она қаршисида қўл қовуштириб туришларини кўриб роса ҳайратга тушади. Соф дунёвий ишлар ҳам худди шу йўсинда амалга оширилган.

Турк шоҳлари ёки Ҳиндистондаги Буюк Бобурийлар оилаларига назар ташласак, шоҳнинг ёки валиаҳд шаҳзоданинг оналари шоҳ ёки валиаҳдлардан кўпроқ ҳокимиятга эга бўлганлигининг, шоҳ ҳамда валиаҳдлар оналари билан бамаслаҳат иш кўрганлигининг шоҳиди бўламиз.

Кўриниб турибдики, бутун-бутун мамлакатларни сўраб турган ҳукмдорлар ҳам она қаршисида бош эгишган, саройдаги ва мамлакатдаги кўпгина ишлар она изми ила амалга оширилган. (Бироқ оналар ўзларининг шу юксак мавқеини билганлари ҳолда кўпгина сиёсий ишларга аралашишдан андиша қилганлар. **Тарж**.).

Исломий давлатлар тарихидан маълумки, ҳукмдорлар оиласидаги шаҳзодаларни эмизиб катта қилган тарбиячилар, яъни энагалар ҳам юксак мақомларга эга бўлишган. Улар катта-катта ишларга ҳомийлик қилганлар. Айтайлик, Тунис шаҳзодасининг энагаси «Мусҳаф ал-ҳадина», яъни энг юксак дид билан безатилган Қуръони карим нусхаларини чоп эттирган. Ҳиндистондаги мусулмон шаҳзодаларининг энагалари Лаҳо ва Манду деган жойларда муҳташам бинолар барпо эттиришган. Мандуда ҳозирги кунларда ҳам 15-асрда бунёд этилган, «энаганинг кичик синглиси қўрғони» деб аталган серҳашам бино қад кўтариб турибди. Суфизм адабиётида тақводор оналарнинг ҳаётда юксак ўрин тутишига алоҳида урғу берилади ва бу фикр турли мисоллар билан исботлаб берилади. Имом Ғаззолийнинг хабар беришича, Худои таоло томонидан нозил қилинган ваҳийлардан бирида, гарчи у Қуръони каримга киритилмаган бўлса-да, шундай дейилади: «Агар бандам касал бўлиб қолса, мен уни худди меҳрибон она ўғлининг қошида гиргиттон бўлгани сингари парвариш қиламан». (Ҳадиси Қудсий бўлса керак, валлоҳи аълам. **Тарж**.) Худонинг «Ар-Раҳмон» яъни «меҳрибон» исми араб тилидаги «раҳма», яъни «меҳрибонлик» сўзи билан ўзакдош бўлгани каби «Ар-Раҳим», яъни «раҳмли» исми арабчадаги «раҳим», яъни «онанинг бағри» сўзи билан ўзакдошдир.

«Худои таоло барча инсонларнинг бирдан-бир илинжи, энг сўнгги борадаги жойи бўлгани каби, оналар ҳам болалар учун худди шундай илинж, илтижо қилинадиган зотдир», деб таълим беради мавлоно Румий (Мас. IV. 2923). Бунинг ажабланарли жойи йўқ, камолга етган кишилар иложсиз қолган пайтларида, ким бўлишларидан қатъий назар, Худога ёлворишади, ёш болалар эса онасига илтижо қиладилар.

Ишқда масъуд ўлим топишни тасвирлар экан, бу улкан суфий шундай дейди:

«Она қучоғида ўлган боладек
Кетяпман мурувват бағрида масъуд» (Румий. Девон. 1639).

Ўрта асрларда ёш, бегуноҳ болалар ўлими тез-тез содир бўлиб турган. Шундай ҳолларда фарзандидан ажраб қолган оналарга «бегуноҳ болалар дарҳол жаннатга тушадилар, аммо меҳрга тўймаганликлари сабабли оналарини ўз ёнларига келтирилишини сўраб, илтижо қиладилар», деб тасалли беришган. Бешик қучоқлаб, ёш фарзандини парвариш қила туриб вафот этган оналар эса ҳатто жаннатдаги ҳуру ғилмонлардан ҳам юксакроқ мақомга эга бўлишаркан. «Пайғамбарлар тарихи» китобида ёзилишича, бундай оналар шаҳидлар қаторига киритиларкан.

Мавлоно Румий асарларида бутун борлиқни қамраб олувчи ишқ онага қиёс қилинади, шундан келиб чиқиб маснавийдаги (Мас. 1.555) «мурувват»ни ҳам она ёки энагага қиёс қилишимиз мумкин. Ишқ-болаларини парвариш қилгувчи онадир. Ҳазрат Румий таъкидлаганидек:

«Айтинг, кимнинг эмгиси келмас
Мурувватнинг кўкрагидан сут»

Ишқ ва мурувват деган мавҳум тушунчаларгина эмас, балки кўпгина ҳолларда пайғамбарлар ҳам «она» деб тасаввур қилинади, зеро улар ҳам болаларнинг, яъни уларга ишониб топширилган жонларнинг, қавмнинг камолга етишига, Ҳақ йўлни топишига масъулдирлар. Ҳазрат Румийнинг девонида (Девон. 2237) бу ҳақда шундай дейилади:

«Пайғамбарларнинг ғазаби онанинг аччиқланишига ўхшайди. Бу аччиқланиш болажон кишилардаги норасида гўдакларга нисбатан бўладиган алоҳида бир меҳр туйғуси билан қоришиқдир».

Она баъзан фарзандини урса ҳам, шундоқ ургиси келгани ёки ҳузур қилиш учун эмас, балки унга тўғри йўлни топишда кўмаклашиш, ёмон йўлдан қайтариш учун уради. Бундан ташқари оналарни рамзий тарзда муштипар деймиз. Бунинг маъноси шуки, болалар билмасдан ноўрин хатти-ҳаракатлар қилиб қўйган пайтларида аччиқланиб урсалар-да, уларнинг муштлари пардек юмшоқ бўлади.

Пайғамбарлар ҳам ўз қавмларига худди она каби меҳрибондирлар. Бироқ фақат пайғамбарлар эмас, балки суфийлик сўқмоқларини танлаган зотларнинг пирлари ҳам «она» деб тасаввур қилиниши мумкин. Мусулмон исмоилийлар пирлари ҳозир Имом ва Оғахонларни худди ўз туққан оналаридек эъзозлайдилар. Уларнинг ҳар бир кўрсатмаси ота-оналарга хос дуо билан бошланади. Шогирдини суфийлик сўқмоқларининг сир-асрори билан таништиргувчи пир билан мурид ўртасидаги бу яқинликни онанинг болага кўкрак беришига қиёслаш мумкин. (Мас. 1. 2378) Ҳазрат хожа Саид Амир Кулол ўз шогирди Шоҳ Баҳоуддин Нақшбандга (1389 йилда вафот этган) айтганларидек, «суфий пир муридларига кўкрагидан озуқа беради, яъни уларга маълум маънода «донишмандлик сути ва меҳр эмизади». Шу сабабдан мавлоно Румийнинг маснавийларида (Мас. 1. 2969) Мусо алайҳиссаломнинг онаси баркамол зот тимсолида тасвирланади. Фарзанди у зотнинг муридидир.

Ҳазрат Румийнинг тасаввурича, инсон ҳомиладор аёлга ўхшайди. У ўз бағрида қадам бақадам ўсиб келаётган сир-асрорни кўтариб юради. Бундай инсонлар чинакам тақводор инсонлардир. Қуръони каримнинг 24-сура, 37-оятида айтилганидек, **«уларни ҳеч нарса, на тижорат, на олди-сотди Аллоҳни зикр қилишдан, намозни тўкис адо этишдан ва закотни (ҳақдорларга) ато этишдан қайтара олмайди».** Аллоҳ уларни маълум даражада ўз фазилатларидан баҳраманд этган.

Кишининг руҳий-маънавий тараққиётини ҳам шунга ўхшаш ҳолда фараз қилиш мумкин. Маснавийнинг биринчи бандига нуқта қўйилгач, мавлоно Румий орадан тўрт йил ўтгачгина китобнинг иккинчи бандини бошлашга муваффақ бўлган ва шундай ёзган. «Қоннинг сутга айланиши узоқ давом этар экан» (Мас. 2.1.). Бундан ҳазрат Румийнинг бедарак йўқолган дўсти Шамсуддинни ўйлаб чеккан дарду аламлари, қонли кўзёшлари бора-бора муридлар учун малҳам бўладиган «маънавий сутга» айланган, деб тасаввур қилишимиз мумкин. Бундан ташқари, ҳомиладорлик ва тўлғоқ дардлари кишининг руҳий тараққиётидан далолат бераркан. Ҳазрат Фаридуддин Атторнинг қуйидаги мисраларига эътибор беринг:

«Ким ишқ оғриғидан ҳомиладормас,
У аёл аёлдир, лек одам эмас».

Оғриқ, дард руҳий покланишнинг дастлабки шарт-шароитидир, буларсиз ҳеч ким чинакам тақводор бўла олмайди, (яъни, дардни чеккан топиб, ондин давосини сўранг. **Тарж**.). Шу сабабдан кўплаб суфий ривоят ва ҳикоятларида дардга алоҳида урғу берилади. Эдуард Шпрангер ўзининг «Жинслар руҳияти» китобида таъкидлаб ўтганидек, аёл киши ҳаётида тўлғоқ дардлари муҳим аҳамиятга эга бўлган кечинмадир. Буларни ўқиган кишилар ҳайратга тушиб, «бироз ошириб юборибди-ку» деган хаёлга боришлари мумкин, аммо бу ерда ҳеч нарса ошириб юборилгани йўқ. Суфизм адабиётига назар ташлайдиган бўлсак, билмасданми ёки махсус равишдами, жоннинг аёлга таққосланганига гувоҳ бўламиз. Бу ҳолатни китобнинг «Нафс» бўлимида кенгроқ тасвирлашга ҳаракат қилганман. Мавлоно Румийнинг «ҳар бир жонда бир Исо туғилади» деган мажозий фикри худди шу қиёсга тааллуқлидир. Ундан ярим аср кейин Экҳарт деган олим буни шундай тасвирлаган:

«Вужуд бамисоли Биби Марямдир. Ҳар биримизда битта Исо бор, аммо тўлғоқ дардлари зоҳир бўлмас экан, Исо туғилмайди. Дард тутмаса, Исо ўзи келадиган маҳфий йўлдан ўзининг илк яралмиш ҳолатига қайтиб кетади ва биз талон-торож қилинган ҳолда ундан маҳрум бўлиб қоламиз».

Дард тараққиёт учун ҳам зарурaтдир. Биби Марям тўлғоқ дардларини бошдан кечиргач, ширин хурмолар билан мукофотланганидек, дарду аламларга ошиён бўлган жон севгилининг жамолини кўргач, уларнинг барчасини унутиб юборади. Шу ўринда Қуръони каримнинг «Юсуф» сурасидаги Юсуф алайҳиссалом кириб келганларида оғриқни ҳис этмасдан ўз қўлларини кеса бошлаган аёллар тўғрисидаги ҳикоятни эслаш жоиздир.

Аслида бу дунёдаги оддий минералдан тортиб энг мукаммал бўлган инсонгача барча яратилмишларни онага қиёслаш мумкин, чунки уларнинг ҳар бири ўзидан юқорироқ куч ила қўшилиб, ўзидан мукаммалроқ, яхшироқ нарсаларни вужудга келтиради: темир билан тош бир-бирига урилиб учқун чиқаради. Мавлоно Румий айтганларидек: «Бу дунёда ҳамма нарса онадир, аммо улар бир-бирларининг дардларидан бехабардир». (Мас. 3. 3526).

Олмон тилидан
Йўлдош ПАРДА таржимаси

Фаросат чироғи

КЎНГИЛНИНГ ОЗОД БЎЛИШИ

Анъанага кўра, кўп ғазаллар иккинчи шахсга мурожаат тарзида битилади.

Хўш, «сен» деб тилга олинаётган ана шу иккинчи шахс ким?

Албатта, ғазал табиатан ёр васфига бағишланган асар бўлгани учун кўпинча сен деб мурожаат қилинганда ёр кўзда тутилади. Бироқ, моҳиятан, шоир учун ана шу ёр тимсоли ҳам — бир восита, кўнгилни бўшатиш, дарду ҳасратини китобхонлар билан ўртоқлашишнинг бир йўли.

«Кўнглунг истар ёрлар бирла...» ғазали ҳам бевосита иккинчи шахсга қарата айтилган сўз билан бошланган:

Кўнглинг истар ёрлар
бирла ҳамиша шод бўл,
Мендину кимдинки,
кўнглунг истамас —
озод бўл.

«Ёрлар» бу ерда айнан «дўстлар» маъносида келган. Лирик қаҳрамон тўғридан-тўғри китобхонга мурожаат қилиб, биринчи мисраъда: «Ҳамиша кўнглингга ёзадиган дўстларинг билан суҳбат қуриб, шод бўл», — деяётибди. Иккинчи мисраъ эса кўнгилга ёқмайдиган кишининг суҳбатидан озод бўлиш — қочишга даъват қилади. Байтнинг фикри одил: агар ўша сенга ёқмайдиган киши мен бўлсам, мендан ҳам воз кеча қол.

Ғазал соф инсоний руҳий ҳолат баёни билан бошланади. Шоир ҳар бир киши кўнглида неча-неча бор кечиши мумкин бўлган бир туйғуни ифодалайди. Чунки башарият жамияти шундай тузилганки, ҳамма вақт ҳам бир кишининг кўнглига иккинчиси хуш ёқавермайди. Эҳтимол, сиз унга ёқарсиз, у сизга ёқмас ёки, аксинча, у сизга маъқулдиру, сиз унга номаъқул.

Бу ҳолатни эса Навоий ўзининг:

Мени мен истаган ўз
суҳбатиға аржуманд
этмас,

Мени истар кишининг суҳбатин кўнглум писанд этмас, — деб бошланадиган ғазалида ҳадди аълосида акс эттирган.

Кўнгил шу қадар нозикки, фақат ўзига маъқул одам ҳузуридагина ҳаловат топади. Ёқмайдиган бировнинг олдида ўтириш эса — кони азоб.

Лекин кўнгил «истар» нарсани ва кўнгил «истамаган» нарсани тўла адо этиш мумкинми? Бу ожиз инсон боласининг қўлидан келадими? Ахир ҳаёт жуда мураккаб-ку! Бунда «сабр уйи» вайрон бўлиб кетиши ҳеч гап эмас...

Гарчи сабрим уйи янглиғ
айладинг вайрон мени,

Доимо, ё Рабки, ҳуснунг
мулкидек обод бўл.

Ёр ҳусни мулки (мамлакати) жуда обод. Шунинг учун вайрон бўлиб бораётган ошиқ маъшуқасига Худодан («ё Раб») доимо ана шундай ободлик ато этишини тилайди.

Матлаъдаги «ҳамиша»ва иккинчи байтдаги «доимо» сўзлари ҳам ўқувчида абадий гўзал, азалан ва абадан мавжуд ёр, яъни Аллоҳ ҳақида сўз кетаётгани хусусида тасаввур туғдира боради. Учинчи байтда ошиқ ўзига ғам чекиб ўлишни, ёри эса ўлганларни тирилтирилган Исо алайҳиссалом каби элнинг жони бўлишини раво кўради. Бу тилак юксаклигидан «ҳунари» совуриш бўлган чархга «соврил», пасткаш деб ҳисоблагани дунёга «барбод бўл», дея нидо чекади:

Мен чекиб андуҳ ўлай,
эл жони бўлсун ул
Масиҳ,
Соврул, эй чархи нигун,
в-эй даҳри дун, барбод
бўл.

Бунда шоир чарх ва даҳрнинг пастлигига алоҳида урғу беради.

У ўзи айтган гапга ўзи чидай олмайди. Чунки ўз кўнглини яхши билади. Бу кўнгил бевафолар зулм-бедодликлари билан ошнолик қила олмайди. У энди бевосита синиқ кўнгилга мурожаат қилади. Кўngли, агар шиша (ойна) ва гар пўлатдан бўлса ҳам, бу азобларга чидолмай, чилчил синади: Бу «пасткашлик» билан «истамаслик»нинг ўртасида қолган кўнгилнинг қисмати:

Бевафолар зулму
бедодиға эрмассен
ҳариф,
Эй синуқ кўнглум, агар
худ шиша, гар пўлод
бўл.

Ғазалда инсонлар аро муносабатлар баёни чуқур. Бевафолик шоир кўнглини кўп зада қилган... Кишининг кўngли шиша эмас, пўлат бўлганида ҳам одамлар етказадиган озорларга чидаш беролмайди.

Ҳажр шиддатига тоқат қилиб қийинчиликлари ҳам бунинг олдида ҳеч гап эмас.

Туттум ўлмакдин тирилмак ҳажрида тенгдур манга,

Эмди гар бергил зилоли Хизр, агар жаллод бўл.

Хажр ўлим билан тирикликдан кучлироқ.

Кейинги байт гўё ана шу фикрнинг «исботи» бўлиб келади:

Чекма бошким, эмин эрмассен хазон яғмосидин,

Бу чаман ичра агар савсан, агар шамшод бўл.

Ўлимдан бош тортма, дейди. Чунки, бу дунёни чаманга ўхшатиб, унинг гули — савсани, яъни гули сапсари ёки бағосят тик ўсадиган чиройли шамшод дарахти бўлсанг ҳам, куз келиб, хазон бошланганда сен ҳам омон қололмайсан.

Бу байтда умрнинг ўткинчилигига урғу бериляпти. Мумтоз адабиётимиз, жумладан, Навоий шеъриятида бу дунёнинг фонийлиги — вақтинчалиги қайта-қайта уқтирилиши бежиз эмас. Умр-ку — омонат нарса. Лекин одамлар шу қисқагина ҳаётларини ҳам бир-бирларини алдаш, ёмонликлар қилиш, бевафоликлар билан ўтказишга, бир-бировларининг кўнгилларини қолдиришга бунчалар ўч бўлмасалар?» Кўнгилга озор бермай яшашнинг иложи йўқмикан?»

Бу жуда қийин масала-куя. Аммо бошқача йўл йўқми?

Рост, дунё табиати бевафо бўлса, яхшиси, улардан қочиш, бундан буён кишисизлик — ёлғизликда яшашни одат қилиш керак:

Эй Навоий, олам аҳлиға чу йўқ эрмиш вафо,

Кел-у, бундин нари бекаслик мўътад бўл.

Ғазал ўзи гаплашишнинг бир йўли ҳам. Шу нарса ғазаллардаги «сен» деб мурожаат қилинган бошқа байтлар мазмунини ҳам кенгроқ шарҳлаш имконини беради. Демак, матлаъдаги, бир қарашда, четга айтилган: «Кўнглинг истаган кишилар билан суҳбат қур, кўнглинг истамаса, ундан қутул», — мазмунидаги фикрни ҳам Навоийнинг ўзига ўзи берган маслаҳати деб тушуниш мумкин.

Шундай қилиб, ғазалда ишқ ҳажрини ёри ҳақиқий, яъни Худо васлига етолмаслик деб талқин этиш керак. Демак, ёрига етолмаган эканми, ошиқ шундай ҳам ёлғиз. Олам аҳли бевафоликлари эса унинг кўнглини зада қилган. Энди у одамлар даврасидан ҳам қутулмоқчи, чинакам ёлғизликни афзал билмоқчи.

Бу — табиий туйғу. Буни таркидунёчиликка йўйиш мутлақо мумкин эмас. Табиатан инсон ёлғиз-ёлғиз яралган, ўз дардларига ўзи қовурилишга маҳкум бир ҳилқат. Зоҳиран, яъни кўринишда бир даврда бир неча киши ўтирган, эҳтимолки, ширин-ширин суҳбатлар қураётган бўлса ҳам, аслида, уларнинг ҳар бири ўз кўнгли билан ўзи гирифтор. Шу маънода ғазалда ўта табиий бир инсоний туйғу — руҳий ҳолат қаламга олинган.

Тасаввуфий маънода эса ошиқ бу дунё билан боғлиқ ипларидан қанча қутула борса, Аллоҳга етиш учун шунча имконият топа бошлайди. Шунда бевафолардан қутулиб — вафодорга, ўткинчи нарсалардан воз кечиб — абадий зотга, фонийликнинг баҳридан ўтиб — боқийликка яқинлашади.

Султонмурод ОЛИМ

ШУУР УММОНЛАРИ МАВЖЛАНАДИ

қатра

Инсон тафаккури қатламлари орасидан сизиб чиқаётган маржон шодалари янглиғ шаффоф, қатра шабнамдек мусаффо фикр ўз соҳибидан шоир айтганидек, «баҳорий илиқлигу наҳорий тиниқлик»дан тортиб яна бир қанча эзгу изтиробларни талаб этиши барчамизга аён. Дилларга малҳам бўлувчи илҳом чашмасининг манбасида изланиш, машаққат, салоҳият, нафислик, илмий ва илоҳий қудрат қоришиқ ҳолда дард ҳомиласини вужудга келтиради. Ижодкор ақл-заковати тошларни-да тилим-тилим қила олувчи тиғдор қаламда кесиб, ўша ондаги қалбидек оппоқ, ҳиссиётларидек нозик йўргак — қоғозга ўрайди. Бағрига босади. Ўпади. Ардоқлайди. Уни еру кўкларга ишонмайди. Ўзгаларнинг қўпол қўлларидан, дағал тилларидан қизғанади.

Ана шундай қилиб, кўз ўнгимизда нигоҳ илғаб, шуур пайқай оладиган ақл дурдонаси, нажиб — янги фикр дунёга келади.

Лекин бундай ажиб хусусият — сўз айта олиш қудрати Аллоҳнинг ҳар бандасига ҳам бир хил насиб этмаганидек, уни қалб жавоҳиротига яркиратиб териб қўйиш маҳорати, ундан баҳра ола билиш ҳофизаси ҳам ҳаммада бир хил эмас.

Айтишларича, ҳовлида деҳқончилик ишлари билан шуғулланиб юрган вақтида буюк адиб Абдулла Қодирий эски бир (янглишмасам) фонус топиб олади. Уни уйига опкелиб, ювиб, артиб, жовонга жойлаб қўяди. Адибнинг бу иши хонадон аъзоларига эриш туюлади. Йўқ, Қодирийнинг бу ҳаракатлари стихияли ёки бемақсад қилинган эмас. Бунинг замирида уммондек меҳр, тоғдек қалб ётади. Ахир гавҳарнинг етилиши учун денгиз ҳам керак-ку. Бағрида гавҳарлар сақлагувчи денгизда эса гўзалликда унга тенглаша олувчи қимматбаҳо тошлар ҳам бўлмаслигига ким кафиллик бера олади. Фақат уларни фарқлай оладиган, бандасига Аллоҳ томонидан инъом этилган энг буюк неъмат — ақл чироғи чароғон бўлса бас.

Ҳа, инсон тафаккури қатламлари орасидан сизиб чиқаётган маржон шодалари янглиғ шаффоф қатра шабнамдек мусаффо фикрни бағрида жо қила оладиган шуур уммони доимо сергак ва омон бўлсин.

Х. АБДИЕВ

ДУНЁ НИМАНИНГ АТРОФИДА АЙЛАНАДИ?

Одамнинг ичида у ўткинчи нарсаларга кўмиб юборолмайдиган чексизлик яшайди.
КАРЛЕЙЛ

Сўзнинг янги босқичга қадам қўйгани ва бу босқичда ўзига хос, қизиқарли жараён кечаётганини бир ҳикоя мисолида таҳлил этмоқчи бўлаётиб, ижод жараёнидаги ноёб ҳодиса — янгича адабиётни яратиш учун зарур бўладиган шарт-шароитларни кўз олдимга келтирдим. Шунақа орзу-хаёллар оғушида яшайдиган ижодкор, кўп ҳолларда маънавий ҳаёт муаммоларини ҳал этиш машғул бўлаётгани учунгина эмас, балки ҳақиқатни гапиришга, ёзишга — ёзганда ҳам, ишонтира оладиган қилаб ёзишга масъул эканлиги туфайли ҳам, бошқаларга ўхшамайди. Ижод масъулиятини ўзи учун ўзи белгиларкан, бу борада фақат ақли ва ҳиссиётига суяниши, қалби даъватига қулоқ солиши мумкинлигини тушунади. Агар жамоатчилик фикри истеъдодини рўкач қилиб, унинг ижодига ўз мулкига қарагандек қараса, у ҳолда замонавий ёзувчи, ўша истеъдоднинг ҳурмат қилинишига ва ўз ҳуқуқларига даҳл этмасликларига эришмоғи шарт. Акс ҳолда, у жамоатчилик фикри бошқарадиган қўғирчоққа айланиб қолади. Ахир у техника асрининг тафаккури қалбининг тубларигача қўл суқаётган, ўзлаштириб олмоқчи бўлаётган замонда - XXI аср бўсағасида турибди-ку! Жамият ва унинг маданияти тараққиётининг босқичларини биз қандай ном билан атамайлик, у санъаткор сифатида, авваламбор ўз виждонига, қолаверса яралаётган янги ҳаётга, унинг адабиётига содиқ қолишга бурчли. Чунки, унинг машғулотлари майдони ғоялар эмас, ҳаётнинг — одамлар яшайдиган дунёнинг ўзгинасидир. Ёзувчининг ижодга нисбатан ўз хусусий талаб ва муносабатлари ҳам бор. Устига устак, ижод дегани ўз ички қонун-қоидаларига эга шунақа бир нарсаки, ўша қонун-қоидаларни бузган одамни у жазоламай қўймайди.

Ўн йиллар муқаддам, адабиётга қизиқадиган ёшлар орасида Олим Отахон номи тез-тез тилга олина бошлади. Дунёни тасвирлашда ўзимизда мавжуд бирор бадиий имконият қониқтирмай қўйган бу ёзувчи нозик диди, ўткир зеҳни ва асарларнинг бадиий савияси даражасини илғаб, тўғри таҳлил қилишдаги қобилияти билан, ижодга ўзига хос, янгича ёндоша бошлаганлар орасида алоҳида ажралиб турарди. Адабиётимизнинг ўша кезлардаги аҳволидан нолиб-куюнишлари кимгадир кулгили, кимгадир эриш туюлса, кимнидир ҳайратга солар, завқлантирар ёки... ғазабини қўзғарди: муҳими, ҳеч кимни бефарқ қолдирмасди. Тилида бўлмаган тақдирда, дилида кўпчилик унинг фикрларига қўшилар, лекин андишани четга суриб қўйиб, ҳар бир нарсани ўз номи билан аташга келганда, бироз чўчишарди ҳам. Очиқлик кўпинча ёқавермайди. Эҳтирос, ҳатто жазавага айлана оладиган ундаги беғараз, самимий безовталик, адабиётга меҳр ва ошуфталик биз ғўр ҳавасмандларни ўзига тортарди. Карлос Фуэнтеснинг «Чак Моол», Хулио Кортасарнинг «Граффитлар», «Аксолотл», «Ишғол этилган уй» каби машҳур ҳикоялари таржималарини берилиб ўқидик. У талай ҳикоялар ёзди. Лекин «Тўртинчи қаватдаги сарғиш деразa»ни инобатга олмаганда, уларнинг савия даражаси ўша — ўзи орзу қилган «лотинармерикача» андозалар билан ўлчашга дош бермасди. Ҳар ҳолда, у менда ҳавас-умид уйғотиб улгурган, ҳикоячиликка жиддий қизиқтириб қўйган эди. Орадан йиллар ўтаркан, «Граффитлар»да тасвирланган девордаги антиқа расмларни каби, унинг бирор ҳикояси пайдо бўлишини орзиқиб кутдим. Афсуски, бундай бўлмади. Адабиётдан узоқлашганини тушуна бошлаганимда, у туфайли ҳосил бўлган ихлосларим бўшлиқларига бошқа бир ҳикоялар, қолаверса, Маймун Етаклаган Одам кириб келди...

Устоз айтганидек, ширинлик атрофида пашшалар айланади, бозор атрофида — оломон... асл ва ноёб ҳодисалар атрофида эса дунё айланади. Дунё! Уни илғаш ва яшаш ҳаммага ҳам насиб этавермайди.

Маймун етаклаган одам адабиётимизга томоша эмас, янги ижод имкониятларини намойиш этиш, эътиборсизликнинг, бефарқликнинг деворларини бузиб, адабиёт оламининг ҳали ўзлаштирилмаган қўриқ ерларини очиш учун кириб келди. Ўшанда янги бир адабий муҳит шаклланаётган эди. Мурод Муҳаммад Дўст, Эркин Аъзам, Хуршид Дўстмуҳаммад, Омон Мухтор, Нурулло Отахон, Хайриддин Султон, Эркин Усмон, Баҳодир Мурод Али каби ёзувчиларнинг изланишлари бир-бирини тўлдириб ҳикоячиликда янги бир йўналиш вужудга келаётган эди. «Дашту далаларда», «Кўзқорачиқдаги уй» сингари ҳикоялар антиқа тасвир воситалари, чуқур фалсафий таҳлилу психологик кузатувлари билан сеҳрлаб қўйди. Бу ёзувчиларнинг ўнлаб асарлари кўнглимизда, тасаввуримизда жонли из қолдириб, бир умр хотирамизга муҳрланган. Чунки уларнинг таркибида, нафас олиш учун ҳаво қандай зарур бўлса, асарни ўқиш учун шундай зарур жонли ва ўқувчини воқеа иштирокчисига айлантириб қўя оладиган ҳаёт руҳи бор. Капалакдек туткич бермас, доимо ҳаракатдаги гўзал ва ноёб Руҳ! «Қайдасан қувонч садоси?!» Шу руҳ, шу садони қайси бир олатида бўлмасин — мажруҳ қилмай асарга «қўндира» ва тасвирлай олиш камдан кам ижодкорга насиб этади. Агар бу жиҳатни ҳикоя жанри мисолида таҳлил этилса, кичик бир асарда уни истифода этиш учун, муаллиф нақадар катта масъулият туйғусига, мазмунли ва бой ҳаёт тажрибасига, имкониятлари даражасига етиб шаклланган туғма истеъдодга ва ўзигагина хос услубга, савияга эга бўлиши шарт эканлиги маълум бўлади. Жаҳон адабиёти тажрибасида бунга мисоллар кўп ва «Ғаройиб туш» (Лао Шэ), «Курси одам» (Эдогава Рампо), «Тўхтаб қолган вақт» (Юдора Уэлти), «Купе» (Ион Д. Сирбу), «Симеон Каламарис» (Артуро Устлар Пиетри), «Хароба халқалари» (Борхес), «Мусиқавий таблетка» (Дмитрий Савитский), «Найнов хотин ва унинг пакана эри» (Фен Цзицай), «Эврилиш» (Кафка), «Тошқин» (Ясуси Иноуэ), «Кроноп ва мақтовчалар» (Кортасар), «Еттита қават» (Дино Буццати), «Илҳом булоғи» (Сомерсет Моэм), «Эмилга аталган гуллар» (Фолкнер), «Мириэм» (Трумен Капоте), «Тимсоҳлар» (Жон Апдайк), «Қалб айирбошлаш» (Жованни Паппини), «Қўғирчоқни севиш»), (Такако Такахаси), «Чўкиб ўлган дарроз» (Жеймс Боллард), «Ит» (Дюрренматт), «Мейстер Леонгард» (Густав Мейринк), «Дўзах азоблари» (Акутагава) ва яна ўнлаб ҳикоялар фикримни тасдиқлаши мумкин. Лекин, «Ўлик мавсум» ҳикояси, миллий фикр маҳсули сифатида буларнинг барисидан-да, мен учун муҳим ва қадрлироқдир...Назар Эшонқул мен учун Борхес ёки Кафкага нисбатан реалроқ, истаган вақтимда кўришим, суҳбатлашишим мумкин одам бўлгани учун эмас, «Ўлик мавсум» ҳикоясининг энг зарур мезонга, энг олий талабга — ҳаёт ва қисмат янги адабиётни яратаётганлар олдига кўндаланг қўйган — маънавий бўла олиш талабига жавоб бера оладиган, ўқиган одамни чуқур ўйга толдирадиган, руҳиға таъсир эта оладиган ўзбек тилида ёзилган асар бўлгани учун ҳам, қадрлидир...

«Ўлик мавсум» ҳикояси одам учун энг сирли ҳодиса — ўлим ва ундан кейинги ҳаёт ҳақида фикрлайди. Ахир, одам учун ўлимдан кўра сирлироқ нарса борми дунёда? «Биз ўқитувчимизни жуда севардик. Унга бўлган муҳаббатимиз беғараз ва пок эканлигига сира шубҳа қилмасдик» — деган самимий изҳор сўзлари билан бошланадиган бу ҳикоя, «-Бизга ўлик устозлик қилибди. Биз ўликка муҳаббат қўйибмиз...» — деган оғир бир нидо билан якунланади. Хулосага шошилманг. Бу ҳикоя, «қиссадан ҳисса шуки...» — дея лўндагина хулоса чиқаришга имкон берадиган ҳикоялар тоифасидан эмас. Уни бошлаган ва якунлаган икки телба-тескари мулоҳазани чоғиштириб, ҳазм қилиб олгунингизгача, муаллиф сизни — саёҳат гуруҳи йўлбошчиларига хос назокат ва ихлос билан — ақлимиз бовар қилаётган дунёнинг нариги томонига — трансcендентал оламга етаклайди. Ўлик ҳақида шунақа фикрлаш, ёзиш мумкин экан-да, деб ўйлайсиз.

«Бўлмасам-чи, — дея, кўз олдингизда асар қаҳрамони

бўлмиш арвоҳ-домланинг заҳарханда иршайиб турган башараси жонланади. — Адабиётда мумкин бўлмайдиган нарса бор эканми?»

Ажабланишнинг сира ҳожати йўқ. Қачонлардир, илк бор Кафканинг «Эврилиш» асарини ўқиганида, адабиёт ҳақидаги тасаввурининг оёғи осмондан бўлиб кетган Маркес ҳам шунақа ҳолатга тушган...

«Ўлик мавсум»да тасвирланаётган воқеа кутилмаганда таҳайюлотга айланади ва реал воқелик билан хаёлий олам орасидаги чегаранинг қаерда, қандай ғойиб бўлганини сезмай қоласиз. Аввалига, бирин-кетин уланиб келаётган баландпарвоз, ҳавойи жумла-иборалар, ўхшатмалар ғашингизга тегади. Асар сизга катта хазинаси бор, лекин бўлар-бўлмасга бойлигини кўз-кўз қилаверадиган мақтанчоқ муҳожирнинг сандиғини эслатади. Фақат мутолаа ниҳоясидагина гап нимадалигини тушуна бошлайсиз: муаллифнинг назари тун ёғдусига ўхшайди. У сизни аста-секин зимистон хонани эслатувчи асарнинг ичига бошлаб киради. Азбаройи, у ерда нима борлигини билгингиз келиб тоқатсизланаверасиз. Ва ниҳоят, кўзларингиз қоронғиликка кўникиб, «хона» ғира-шира жонланганида, олдинига кераксиз, ортиқча туюлган ҳавойи гапларнинг, аслида ўз ўринларида ишлатилганлигини ва асарнинг яхлит бир манзара ҳосил қилиши учун хизмат этганлигини англаб етасиз.

«Сирли хона»га келсак у одам руҳининг, табиатининг рамзидир. «Одамнинг негизлари, фақат қисман тушунилиши ва ўзлаштирилиши мумкин. Шахсият сирини, унинг ягоналигини ҳеч ким охиригача билмайди», — дейди Бердяев. «Ўлик мавсум»да, айнан шунақа — қисман тушунишга ва ўзлаштиришга уриниш бор. У талабаларнинг ўз ўқитувчиларига бўлган меҳр-оқибатлари, ихлослари тасвири билан бошланади. Бир кун ўқитувчисини кўрмаса, маърузаларини тингламаса, сабоқхона ҳавосидан нафас олмаса туролмайдиган бўлиб қолган талабаларни кўз олдингизга келтиринг-да, бу фактга уларни шу аҳволга солиш учун қандай сеҳр кучига эга билим ва тажриба керак бўлганлигини, қолаверса уларнинг бу телбавор муҳаббатлари, тафаккурнинг кучига бўлган ишончлари, садоқатлари эҳтиросларга бурканиб, бошқа гуруҳ талабаларига ҳам юқа бошлаганини қўшимча қилинг. Шунда сиз, ҳикояни охиригача етказиб ўқимасликнинг иложи йўқлигини ҳис қиласиз. «Курсилар, столлар синиб қолавергач, раҳбар ўқитувчилар маъруза учун чеккадаги фақат байрамларда ва тантаналарда очиладиган зални бўшатиб беришди-да, доимий тўс-тўполон, шовқин-сурон ва талабаларнинг бебошликларидан қутилишди. Бу зал ҳам кейинги пайтларда торлик қилиб қолаётган бўлса ҳам, бемалол ўтириб маъруза кўчириб олишга имкон бор эди. Ўқитувчимизнинг кундан-кунга шуҳрати ортиб борар, биз сабоққа кирганда янги-янги бегона талабаларга дуч келардик. Сабоқдошларимиздан бири ҳазил аралаш: «...яқинда ўқитувчимиз бутун шаҳарни бошқаради», дерди. Аслида бу ҳазилда ҳеч бир муболаға йўқ эди.» — дея ҳикоя қилади муаллиф. Чиндан ҳам шунақа бўлади. Бора-бора, устозлари улар учун авлиёдек бўлиб қолади. Ҳикоя ниҳоясида, таътил пайтидаги бўш вақтларини пивохонада ўтказаётган ва суҳбатлари фақатгина устозлари ҳақида кечиши одат тусига кирган талабалар, уни давраларига олиб келиб меҳмон қилмоқчи, баҳонада яқинроқ танишиб, ораларидаги барча баҳсу-мунозараларга унинг ёрдамида чек қўймоқчи бўлишади. Бу вазифани, турган гапки, муаллифнинг зиммасига юклашади. Асл воқеа, ана шунда бошланади. Аввалига, унинг қаерда яшашини ҳеч ким билмаслиги маълум бўлади. «Ниҳоят, — дейди муаллиф — девонхонадаги титилиб кетган ҳужжатлар ичидан устоз яшайдиган кўча ва уйнинг манзилини топдик.» Лекин, излаб борганида, манзил кўрсатилган кўча харобалардан иборатлигини кўриб, у талмовсираган қўйи тентирайди. Излаган рақами эса айнан қабристон дарвозаси тепасида бўлади. У бор ҳақиқатни тасаввурига сиғдиролмай, даҳшатга тушиб, келган томонига қараб қочади...

Одамнинг қонини сўрадиган ўликни вампир дейишади. Аммо Назар Эшонқул тасвирлаган вампир чакана эмас, ўта замонавий вампир! У қон сўрмайди. Қон сўриш ўрта асрларда қолиб кетган. У одамнинг меҳрини, эътиборини, умидини, ишончини, орзу-ўйларини сўради. Энг даҳшатлиси — вақтини, умрини сўради. Оврўполиклар ўзгаларнинг вақтини ўғирлаш ва умрини сўриш ҳисобига яшайдиганларни Хронофаг (Вақт ўғриси) деб аташади. Менга қолса, асар қаҳрамонини шундай атаган бўлардим. Лекин, ҳикоя шундай-ки, уни юзта одам ўқиса, юз хил фикр билдириши мумкин...

Ҳаёт ҳар сафар ўз ибтидосига қайтади. Камюнинг «Типасдаги қовушув» эссесини эсланг. Қачонлардир одам бунёд этган кошоналар харобага айланиб, табиатга бирикиб кетаётгани ва дарбадар боласини қайтадан бағрига олаётган онадек, табиат насим чечакларга уларни буркаётгани нақадар гўзал тасвирланган. Айнан мана шу ҳақиқатни унутиб қўйгани учун ҳам, ўзгалар тугул, ҳатто ўзининг нима эканлигини эслаш, одам учун қийин, баъзида оғир кечади. Биз одам умрининг мақсади деб ҳақиқат ва эзгуликнинг амалга ошишини, олий ақл ва ирода тантанасининг тан олинишини тушунишга одатланганмиз. Лекин, бу тушунчаларнинг нисбий эканлиги, табиатнинг бизнинг ақлу-идрокимизга бўйсунмайдиган ўз қонун-қоидалари борлиги ва трансcендентал олам мўждалари олдида, қуёш нурлари эритиб юборган тумандек ўша тушунчалар йўққа чиқиб қолиши ҳеч гап эмаслигини тушунишга ё лаёқатимиз ёки ҳоҳишимиз озлик қилади. Натижада, ақлимиз ўзлаштиролмайдиган ҳар қандай ҳодисани хаёл ва бемаъниликка йўямиз. «ўлик мавсум» ҳикояси, ана шу маънода, ўзига хос огоҳлантиришдир. Чунки биз — одамлар, қачонлардир табиатнинг таркибида бўлганимизни унутиб, ўз ақлимиз қонуниятлари асосида яшаяпмиз, деб хаёл қиламиз. Тафаккурнинг ҳар бир ғалабаси шарафига ёдгорликлар, санамлар бунёд этиб, тантаналар қилишга ошиқамиз. Табиатда учрайдиган ҳаётнинг ўлмайдиган ҳақиқатларига, ғаройиботларига рўбарў келганда эса, ўзимизнинг ёвуз сеҳргарнинг ҳийласига учган гўдак эртак қаҳрамонларидек ожиз сезиб даҳшатга тушамиз.

Ҳа, биз инсонмиз — ичимизда барча уринишларимизга қарамай ўткинчи нарсаларга кўмиб юборишга имкон бермайдиган — галактика чексизликларидан-да бениҳоярок чексизлик яшайди. Лекин, ана шу чексизлик, аслида бизнинг Борлиқдаги энг ноёб, энг боқий ва Олий мавжудод эканлигимизни тасдиқлайди. «Хотираларни жонлантираётиб, биз уларнинг барчасига бир хил либос кийдирамиз, ўлим ҳам қаршимизда саҳна бетидаги ранги ўчиб кетган эски безак янглиғ гавдаланади. Биз ўзлигимизга қайтамиз. Қайғуни барча босқичларида тотиб курамиз. Ва у бизга яна ҳам ёқимли туюлади. Ҳа, балки ўтган бахтиқароликларнинг маъюслиги бахтнинг ўзидир» — дейди Камю.

Одам табиатидаги ана шу телба-тескариликнинг даҳшатли бир манзарасини тасвирлаётиб, «Ўлик мавсум» ҳикояси бизни бошқача фикрлашга, ҳаётга бошқача қарашга ўргатади. Нима бўлганда ҳам, ҳикоячилигимиздаги янги бир йўналишни белгилаётган оқимда ана шундай асарнинг яралишини фақат қувонч ва дўстона самият билан қарши олиш мумкин.

Бахтиёр АҲМЕДОВ

ГУЛПАРАСТМАН, ГУЛПАРАСТ

Кўз очдимки, элга ошиқ, элпарастман-элпараст,
— Эл! деб сўйлар тилга ошиқ, тилпарастман-тилпараст,
— Юрт! — деб ёнар дилга ошиқ, дилпарастман-дилпараст,
Дилдек ловлар дилга ошиқ, гулпарастман, гулпараст.
Мен кезарман боғлар ичра гулу гулнор олдида,
Танлаб-танлаб гул терарман жўшқин баҳор олдида,
Ёр йўлига гул сочарман васли дийдор олдида,
Мурод элтар гулга ошиқ, гулпарастман, гулпараст!
Гулшандаги гул дема ҳеч, гулсимон бир ёр эрур,
Жилваланар лаълин рангда, мосиво бир нор эрур,
Ўйламагин одатий ёр, асли ҳаё, ор эрур,
Шуълаланар гулга ошиқ, гулпарастман, гулпараст!
Жаннат шудир, жаннатдаман, ўзгага не эҳтиёж,
Ҳар дамимда қувонч, севинч, иқболдан бошимда тож,
Мисли ҳурман, мисли қушман парвозда ёйдим қулоч,
Жаннатий бир гулга ошиқ, гулпарастман, гулпараст.
Ўша гулга жонни фидо этмоқ насиб бўлибдир,
Очилишин кўрмоқ ишқи юрагимга тўлибдир,
Шу ишқ сеҳри ила гулноз, гул қад менга кулибдир.
Илҳом сочар гулга ошиқ, гулпарастман, гулпараст.
Мансубман уйғур туркига, наслим вунлар аждоди,
Ўрдукентни маҳмур этган ўша ҳунлар зурёди,
Тилдан тушмас Турон доңғи, Афросиёбнинг ёди,
Йил бўйи ростлаб чамбар, гулпарастман, гулпараст.

ДИЛЛАР ЗИЁСИ

Гулузорим зебин ёймиш севгимиз, муродимиз,
Абадлашиб яшармишдир васли баҳор фаслимиз,
Сўнмас гул-ла бурканмишким хазон кўрмас наслимиз.
Бу ҳуррият Ватандир, жону қурби, кўрки биз.
Юртсеварлар унган ер бу, асраб борар адолат,
Ёниқ диллар зиёсини тоблаб борар ҳидоят,
Меҳру вафо гиёсини қўриқлайди садоқат,
Ору иймон жаҳоний бу, жону қурби, кўрки биз.
Тонгдай оппоқ кўнгилларда топилмас дард заррача,
Йўқдир ғусса, йўқдир алам, топилмас дард заррача,
Ҳар соф нафас жавҳарини шимар ҳар кун, ҳар кеча,
Баркамоллик макони бу, жону қурби, кўрки биз!
Гумроҳларнинг зеҳнини оч, кўрсат яқин-йироқни,
Тирикликдан ўчир тамом, сўндир доғу ироқни,
Баланд кўтар юрт туйғуси чарақлатган чироқни,
Бу муродлик ўчоғидир, чўғи, жони, кўрки биз!
Муддаомиз, ишончимиз мунаввар чўнг йўлдадир,
Бу нурафшон йўл тақдири бизнинг толмас қўлдадир.
Юришимиз ғолибона, шаънлар куйи тилдадир,
Ҳур туронлар даврони бу, жону қурби, кўрки биз.
Бахтимизнинг умри боқий, қуёшга тенг бўлғуси,
Оламшумул тафти бирлан Туронимиз тўлғуси.
Дўст, қардошлар чеҳрасини яркиратиб кулгуси,
Ҳамниятлар замони бу, жону қурби, кўрки биз.
Қулдор битди, ҳурлар яшнар, дамлар сари улғаяр,
Манглайлардан оққан терлар жавоҳирга айланар,
Меҳнат-заҳмат шарафидан ортиқ тағин нима бор,
Бу саодат ошёнидир, жону қурби, кўрки биз.

Рўзи ҚОДИРИЙ

Миллий Тикланиш
Муассис: Миллий тикланиш демократик партияси

Бош муҳаррир: Иброҳим ҒАФУРОВ

Газета 136-рақам билан рўйхатдан ўтган.
Буюртма: Г —0532.
3526 нусхада босилди.
Сотувда нархи эркин.
Ҳажми 2 босма табоқ.
Босишга топширилди —
Газета IBM компютерида терилди ва саҳифаланди.

Манзилимиз: Тошкент-83,
Матбуотчилар кўчаси — 32.
Телефон 33-50-18.
«Шарқ» нашриёт-матбаа консерни босмахонаси. Манзили: Тошкент шаҳри, Буюк Турон кўчаси, 41-уй
Навбатчи — Ҳусниддин ҚУТБИДДИНОВ
1 2 3 4 5 6